

T.C.

**İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

**1. DÜNYA SAVAŞINDA ERMENİ
FAALİYETLERİ VE SONUÇLARI**

ERHAN BOZKURT

141302030

TEZ DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

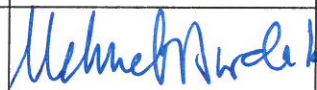
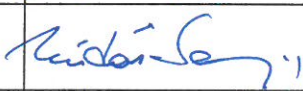

İSTANBUL- 2016

T.C.
YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi ERHAN BOZKURT'un "1. DÜNYA SAVAŞINDA ERMENİ FAALİYETLERİ VE SONUÇLARI" adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13/06/2016 tarih ve 2016/022 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 20./06./2016

Öğretim Üyesi Adı ve Soyadı			İmzası
1.	Tez Danışmanı	Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI	
2.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Hüdayi SAYIN	
3.	Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN	

ÖZET

Ermeniler tarih boyunca muasır medeniyet çerçevesinde ilerleyen ilişkileri, tarihteki diğer büyük güçlerin etkisi ile ucu görünmez bir uçuruma doğru ilerlemiştir. Ermeni milliyetçiliğini sömürü malzemesi yapan bu ülkeler içlerinde yer alan Ermenilerle Osmanlı'nın içinde yer alan Ermenileri birbirinden ayrı bir konuma koymuştur. Bu konumlanmanın asıl nedeni, Osmanlı'yı iç karışıklıklarla karşı karşıya bırakmaktır. Ermenilerin geniş tarihi ve perspektifinin tarihçiler tarafından kanıtlanabilir bir zemine oturtulamaması Ermenilerin aidiyet bağı arama arayışlarını hızlandırmıştır.

Özellikle I. Dünya Savaşı sırasında savaş meydanında Osmanlı'yı karşısına almak istemeyen birçok ülke Ermenileri kullanıp iç karışıklık çıkarmaya çalışmıştır. Ermeniler de bu düşünce ve planlar sonucunda Anadolu'da Osmanlı vatandaşlarına karşı soykırıma varan işlemler gerçekleştirilmiştir. Anadolu'nun stratejik ve sorunlu bölgelerinde Ermeniler tarafından çıkarılan isyanlar bunlara örnek oluşturmaktadır.

Yukarıdaki gelişmeler sonucunda Osmanlı Devleti'nin Ermeni toplulukları nezdinde aykırı ve hırçın olanların yerlerini mübadele ettiği tehcir olayı gerçekleştirilmiştir. Tehcir'in iskân ve huzur politikası olarak Osmanlı Devleti'nin güvenlik önlemleri arasında olduğu bugün dahi birçok devletlerce tahayyül edilememiştir. Tezimiz bu amaçlar doğrultusunda I. Dünya Savaşı ve sonrasında gerçekleşen Ermeni sorununu irdelemiştir.

Anahtar Kelimeler; Ermeni, Ermeni Milliyetçiliği, İç karışıklık ve Tehcir

ABSTRACT

The relations with Armenia, which had been going on in the framework of contemporary civilization throughout the history, has reached a deadlock because of the other great powers in that history. These countries, which use Armenian nationalism as exploitation, separated the Armenian people in their countries and the Armenian people in Ottoman Empire. The actual reason of this separation was to make Ottoman Empire struggle with conflicts. The fact that the long history and perspective of the Armenians couldn't be proven led the Armenians speed up the search for a bond of identification.

Especially during the WW1, many countries that didn't want to face with the Ottoman Empire on battlefield tried to create domestic disturbance by using the Armenians. Because of the ideas and plans of Armenians, there were many occasions including carrying out massacre on Ottoman Empire citizens. The riots that were started by Armenians in the strategic and problematic regions of Anatolia are the examples of those occasions.

As the result of the events above, Ottoman Empire deported the contrarian and combative Armenians. The fact that deportation is one of the security measures of Ottoman Empire as housing and peace policy haven't been understood by many states even today. In line with these objectives, our thesis examines the Armenian issue, which happened during and after WW1,

Keywords; Armenian, Armenian Nationalism, Domestic Disturbance and Deportation

ÖNSÖZ

Yüksek lisansım süresince beni destekleyen, bu araştırmanın gerçekleşmesinde değerli öneri ve katkılarıyla her türlü ilgiyi, anlayışı ve bilimsel yardımını gördüğüm, değerli hocam ve tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mehmet BARDAKÇI ya sonsuz teşekkür ederim.

Tüm Üniversite hayatım boyunca beni her konuda eksiksiz destekleyen verdiğim her kararda yanımda olan beni hiç bir konuda yalnız bırakmayan güven ve huzur bulduğum sevgili aileme teşekkür ederim.

Bu araştırmanın gerçekleşmesi sırasında her türlü ilgiyi, anlayış ve desteği gördüğüm sabırla her konuda yanımda olan Ayhan TARAK şefime teşekkür ederim.

Yüksek lisansım boyunca beni destekleyen ve hayatımda benim için önemli yeri olan arkadaştan daha öte kardeşim Muhammet BİÇER 'e teşekkür ederim.

Yüksek lisans sürecimde uzaktan da olsa desteğini yanımda hissettiğim ve bana motivasyon sağlayan meslektaşlarım ve Ekip arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünde okurken tanıştığım ve benimle deneyimlerini, bilgilerini paylaşan değerli arkadaşım Ahmet Sami Özyurt'a teşekkür ederim.

Tez çalışmamda önemli katkıları bulunan Türkçe Öğretmeni Mehtap VARDAR 'a teşekkürlerimi borç bilirim.

Saygılarımla...

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
1. GİRİŞ	1
BÖLÜM 1 ERMENİ SORUNU GELİŞİMİ.....	3
1.1.Ermeni Sorununun Tarihsel Arka Planı	3
1.2.Ermeni Milliyetçiliği ve Ermeni Ulus Fikrinin Doğuşu	8
1.3.Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi	10
1.3.1.Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması	10
1.3.2.Berlin Kongresi	12
1.4.Emperyal Güçlerin Ermeni Sorunu Üzerindeki Rolleri	13
1.4.1.Misyonsuz Misyonerlik	13
1.4.2.Komite Faaliyetlerinin Etkisi	15
1.4.2.1.Armenikan Komitesi	15
1.4.2.2.Hınçak Komitesi	16
1.4.2.3.Taşnak Komitesi	16
1.4.3. Rusya'nın Politikası.....	17
1.4.4.İngiltere'nin Politikası	20
1.4.5.Fransa'nın Politikası	22
1.4.6.A.B.D.'nin Politikası	23
BÖLÜM 2. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA GİRİŞİ.....	25
2.1. Savaşın Başlaması	25
2.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi	26
2.3. Kafkas Cephesi'nin Açılması ve Sarıkamış Harekâtı	30
BÖLÜM 3 I.DÜNYA SAVAŞI VE ERMENİLER	31
3.1.Dünya Savaşı Sırasında Ermeniler.....	31
3.1.1.Ermeni Çeteler ve Komiteler.....	34
3.1.2.Anadolu'daki Ermenilerin 1. Dünya Savaşı Sırasındaki Aktiviteleri.....	36
3.1.3.Ermeni Gönüllülerinin Faaliyetleri.....	36
3.2.I.Dünya Savaşında Ermenilerin Çıkarttığı İsyanlar	38

3.2.1 Bitlis İsyancıları	38
3.2.2.Erzurum İsyancıları	39
3.2.3.Elazığ İsyancıları	41
3.2.4.Diyarbakır İsyancıları	41
BÖLÜM 4 TEHCİR VE GÖÇ	43
4.1 Ermeni Sorununa Çözüm Arayışı ve Tehcir Kararı	43
4.2 Tehcir Kararı Sonrasında Ermeni Faaliyetleri	47
4.3.Anadolu'da Tehcir Uygulamaları	48
4.4.Tehcir Sırasında İskân Politikası.....	51
4.5.Tehcir Kararına Muasır Devletlerin Tepkileri	52
SONUÇ	56
KAYNAKÇA	58
EK – 1: Ermeni Sorunu Genel Terminolojisi.....	64

1. GİRİŞ

Ermeni toplumları ve Osmanlı Devleti'nin dostluk çerçevesinde ilerleyen ilişkileri Ermeni milliyetçiliğini provoke eden misyonerler ve devletlerce zedelenmiştir. Ermenilerin etnik kökeni hakkında destansı hikâyelerden başka alegorik bir kaynaktan bilgi olmaması bu devletlerin işlerini kolaylaştırmıştır. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarını hak iddia eden Ermeniler, Osmanlı Devleti ile ihtilaf halinde olan devletlerin müttefiki olarak tarih sahnesinde yer almıştır.

Ermeni sorununun gelişimi misyonerlerin değişik güçlerin egemenliğinde ilerlemiştir. Anadolu'da gerçekleşen isyanlar ve neticesinde meydana gelen toplu ölümler neticesinde nüfus mübadelesi Osmanlı Devleti'nce güvenlik stratejisi olarak kullanılmıştır. Bu olayın tarih literatüründe Tehcir ve İskân politikaları olarak yer alması ve politikaların uygulanması için yasa çıkarılması devletin güvenliğine önemseydiğini göstermektedir.

Çalışmamız yukarıda anlatılanlar ışığında dört bölüme ayrılmıştır.

Birinci bölümde Ermeni sorununun gelişimi, Ermeni milliyetçiliği ve bu milliyetçiliği yıkım politikası olarak kullanan misyonerlik ile komite faaliyetleri incelenmiştir.

Her millette olduğu gibi Ermenilerde, milliyetçilik yönleri ile tarihsel süreçte var olmuştur ve devam etmektedir. Eski zamanlarda Ermenilerin kendi ülkeleri olmadığı için milliyetçi kesimin sıkıntılar yaşadığı belirtilebilir. Bu durum paralelinde milliyetçilikleri ve bağımsızlık duyguları ağır basan Ermenilerle müttefik olan batı devletleri Osmanlı'ya karşı Ermenilerin milliyetçiliklerini kullandıkları, başka bir ifade ile batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarları ile Ermenilerin hedeflerinin paralellik göstererek aynı doğrultuda politika ve eylemde buldukları ifade edilebilir. Bu müttefiklik neticesinde batılı devletlerce Ermenilere kendi ülkelerini kurmaları vaatleri verilmiştir. Bu bölümde bu olaylar incelenmektedir.

İkinci bölümde I. Dünya Savaşı'nın genel çerçevesi incelenmiş ve bu başlık altında savaşın başlaması Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ve Kafkas cephesinin açılması incelenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ile beraber Osmanlı Devleti sadece İtilaf Devletleri ile savaş girmemiş; aynı zamanda kendi içindeki bağımsızlığına düşkün etnik topluluklarla da çatışma içerisine girmiştir. Bunlardan biri de Ermenilerdir. Ermenilerin asıl amacının kendi bağımsızlığını ilan edip, kendi ülkelerini kurmak olarak ifade edilebilir. Bu yüzden de İtilaf Devletleri'nin de yönlendirmesiyle Osmanlı Devleti içerisinde birçok faaliyetlerde bulunmuşlardır. İşte bu bölümde de Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşananlar incelenmektedir.

Üçüncü bölümde I. Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin gerçekleştirdiği komite ve çete faaliyetleri ile isyanlar incelenmiştir.

Ermeniler kendi ülkelerini kurabilmek için içinde buldukları ülkelerde birçok isyan hareketleri düzenlemişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sırasında zaten birçok sorun yaşayan Osmanlı Devleti, bu durumdan dolayı sıkıntılar çekmektedir. Ermenilerin isyanları ve yürüttükleri belli başlı faaliyetler bu bölümde incelenmektedir.

Son bölümde ise üçüncü bölümde anlatılanların sonucu olarak gerçekleşen tehcir ve göç politikaları incelenmiştir.

Osmanlı 1915'te yaşanmış Türkler için tehcir adı altında göç, Ermeniler için soykırım olan bu olay Türkleri hep bir sıkıntıya sokmuştur. Bu konuda yazılan taraflı - tarafsız tüm yazılar konuyu çözümleyememiş; tam tersi daha da derinleştirmiştir. İşte bu kaynaklara konu olan tehcir kanunu ve Ermeniler için soykırım olan olay bu bölümde incelenmek üzere ele alınmıştır.

BÖLÜM 1 ERMENİ SORUNU GELİŞİMİ

1.1.Ermeni Sorununun Tarihsel Arka Planı

Kendilerini "Hay", ülkelerini "Hayastan" olarak adlandıran Ermeniler, tabii olarak Ermenistan nüfusunun çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. Ayrıca İran, Türkiye, Lübnan, Suriye ve Azerbaycan'a da yerleşmiş olan Ermenilerin, 2010 yılı verilerine göre dünyada 11 milyon nüfusu bulunduğu tahmin edilmektedir. Ermenistan'daki Ermenilerin sayısı resmi rakamlara göre 3 milyona yakındır. Türkiye'de Ermenilerin sayısı çeşitli kaynaklara göre 35000 ile 50000 arasında olup, hemen hemen hepsi İstanbul ve çevresinde yaşamaktadırlar. Azerbaycan'da ise yaklaşık 120,7 bin Ermeni yaşamaktadır, bunların hemen hemen hepsi Dağlık Karabağ ve onun etrafındaki işgal edilmiş bölgelere yerleşmişlerdir. 19. yüzyıla kadar çoğu Osmanlı İmparatorluğu ve İran'da yaşayan Ermeniler bu dönemden sonra çeşitli nedenlerle dünya ülkelerine dağılmış ve bu dağılma neticesinde dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşayan Ermeni topluluklarına Ermeni diasporası adı verilmiştir. Ermeni diasporasının en güçlü olduğu ülkeler ABD, Rusya ve Fransa'dır. İran ve Türkiye'deki Ermeniler kendilerini diaspora saymışlardır. Dindarları esasen Ermeni Gregoryan Kilisesi'ne itikat etmektedirler.¹

Bugün bizim Ermeni olarak bildiğimiz millet kendisine "Hayk", ülkesine de "Hayastan" demektedir. Horenli Movses, Ermenileri Urartulara dayandırarak Ermeni isminin Urartu Kralı III. Ruso'nun babası Aramu'dan (Erimena) geldiğini ileri sürmüştü, ancak bu tanımın Ermeniler tarafından dahi benimsenmediği kaynaklarda geçmektedir².

Ermeni mitolojisine göre; Ermeniler, Büyük Tufan'dan sonra gemisi karaya oturan Nuh Peygamber'in torunu Hayk 'tan türemişlerdir. Yine Ermenilere göre, İncil'de geçen "cenneti sulayan dört ırmak" Kür, Aras, Dicle ve Fırat nehirlerinin geçtiği topraklar, Tanrı tarafından Haylara (Ermenilere) verilmiştir³.

Ermenilerin Hıristiyanlıktan önceki dinleri kesin olarak bilinmemekle birlikte Mecusi, Putperest oldukları sanılmaktadır. Avedis Ahuranyan'a göre; "Primitif Arkaik Ermeniler" ateşe taparlardı, "ateş, iyilik ve kötülük" prensibine dayanan bir

¹ Anadol, Cemal, (2001), Tarih Işığında Ermeni Dosyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık:49

² Gürün, Kâmuran, (2010), Ermeni Dosyası, 10. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul:11

³ Ayverdi, Semiha, (2005), Türkiye'nin Ermeni Meselesi, Kubbealtı Yayınları, İstanbul:14

din, antik İran Zerdüştlük dininin bir koludur. Ermeni toplumunu dini açıdan en çok etkileyen kültür, İran kültürü olmuştur⁴.

Armania”, MÖ 188 tarihinde kurulan Artaksias Krallığı zamanında, Aramicede; “Yüksek Ülke/Yukarı Ülke/Yukarı Eller” (Dağlık bölge) demek olan coğrafi bir ad olarak kullanılıyordu. Burası Muş ve Ahlat bölgelerini kapsıyordu⁵.

Eski Yunanlı ve Romalı yazarlarla Bizans ve İran kaynaklarının, coğrafyaya göre andıkları “Armenian/Armenyan”, Araplar ile Selçuklular ve haleflerinin “Ermeni” (Ermenili) dedikleri, 301 tarihinden itibaren Hıristiyan olan kavramlar topluluğu coğrafyadan gelen bu adı asla benimsememişlerdir⁶.

Ermeniler kendilerine Hay ve ülkelerini Hayastan veya Hayk adını verir. Onların şimdi taşıdıkları "Ermeni" ismi ise onların sonradan topraklarında yerleşim Göyçə gölünden başlayıp Van havzasına kadar uzanan silsile dağların, yani Ermen dağlarının adıdır. Ermenilerin bu bölgeye Med boylarının akını sırasında geldiği tahmin edilmektedir. Ermeni adına ilk kez Armina ve Arminiya şeklinde Bisütun yazılarında rastlanmaktadır. Ermeni İmparatorluğu'nun Arminiya Satraplığı Van Gölü Havzası merkez olmak üzere Araz'ın Türkiye bölümündeki vadiler ile Batı'da Elazığ ve Erzincan bölgesinden geçerek Yukarı Fırat Havzası' nı kapsamaktaydı. Aynı bölge antik Yunan ve Roma kaynaklarında Arminia, İslam dönemi Arap kaynaklarında Armaniyya / Ormeniyye olarak anılıyor. Türk kaynaklarında Ermeni terimi 15. yüzyıla ait kaynaklarda rastlanmaktadır. Bölgede bin yıldır Urartu Devleti mevcut olup. M.Ö. XII. yüzyılda Urartu Devleti'nin çöküşü ile bölgede bağımsız hareket eden Ermeni beylerinin (Ermenice: nakharar) ve Urartu dili ile ilgisi olmayan Ermeni dilinin üstün konum kazandığı görülüyor. Ermeni unsurunun bölgede çoktan var olduğu, yoksa Urartu devletinin çöküşü sırasında buraya göç eden istilacılar olduğu tarihçiler arasında tartışma konusudur. Fakat Urartuluların Ermeni olmadığı ve Urartu kültürünün Ermenilerle hiçbir ilgisi olmadığı kesindir.⁷

⁴ Koçaş,S. Tarihte Ermeniler Ve Türk-Ermeni İlişkileri, İstanbul, 1990, S. 57

⁵ Anadolu;2001;S:44

⁶ Karayakaya, Recep, (2005), Ermeni Meselesi Kronoloji Ve Kaynakça, Gök Kubbe Yayınları, İstanbul:49-55

⁷ Süslü, Azmi, (1995), Türk Tarihinde Ermeniler, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara:49

“Türk felsefesinin Gayrimüslimlere yaklaşımı hoşgörü çerçevesinde olmuştur, bu hoşgörü İslam felsefesinden kaynaklanmıştır. Türkler, tarihleri boyunca hoşgörülü yaklaşımlarını sürdürmüşlerdir ve bunu da fethettikleri bölgelerdeki Gayrimüslim halk ile onların hak ve hukukunu güvence altına alan zimmet adı verilen bir anlaşma yaparak göstermişlerdir ve fethedilen yerlerdeki halklara zımnî adını vermişlerdir”⁸.

Osmanlı Ermenilerinin resmî bir statüye kavuşmaları İstanbul’un fethinin akabinde 1461 yılında Bursa’da bulunan Ermenilerin Ruhani Reisi Hovakim’in Fatih Sultan Mehmet tarafından İstanbul’a getirtilerek burada tüm Osmanlı Ermenilerini temsil eden bir Ermeni Patrikliği kurmasıyla başlamıştır. İstanbul’daki Ermeni Patrikliği geniş haklara sahipti. Temsilcisi oldukları toplumun tüm dinî ve toplumsal işlerinin sorumluluğu bu patrikliğe verilmişti. Ayrıca, kendi mahkemeleri ve hapisaneleri de bulunmaktaydı. Devlete karşı sorumlu bir merci olarak haraç toplar, mahkemede hukukî ve cezaî davalar ile nikâh işlerine bakarlardı. Bu durum Patrikhane’nin siyasî açıdan da güçlenmesini sağlamış, yabancı devletler, patrikliği Ermenilerin millî ve siyasî makamı olarak tanımışlardır.⁹

Ermeni halkına gösterilen bu ilgi diğer padişahlar tarafından da devam ettirilmiştir. Sultan II. Beyazıt 1485 tarihli bir fermanla Sulu Manastır Kilisesi’nin Ermenilere ait olmasını sağladı. Yavuz Sultan Selim’in yaptığı savaşlar sonrasında, 1514 Çaldıran Savaşı’nı müteakip Tebriz’e kadar gittiğinde, bu bölgede yerleşik olan Ermenilerin Şah İsmail’e yardım ettiğini öğrenince, oradaki Ermenileri Anadolu içlerine doğru göç ettirerek bu bölgeye yerleşmelerini sağlamıştır. Tebriz ve çevresinde bulunan Ermeniler arasında bulunan sanatkârları, kuyumcuları, bakırcı ve demircileri ve inşaat ustalarını İstanbul’a getirmiştir. İstanbul’a getirilen bu sanat adamları daha ileride camiler, medreseler, kervansaraylar, hanlar, hamamlar gibi sosyal tesisler yaptırmışlardır¹⁰.

⁸ Kantarcı, Şenol “Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu: Başlangıçtan Lozan’a”, Ermeni Sorunu El Kitabı (Genişletilmiş İkinci Baskı), Ed.: Şenol Kantarcı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya Ve Sedat Laçiner, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003: 39.

⁹ Halaçoğlu;2014;S:25-60

¹⁰Halaçoğlu;2014;S:25-60

1857–1860 yılları arasında, Islahat Fermanı'nın hükümleri içinde yapılan çalışmalar sonucunda, bir nevi Ermeni Anayasası sayılan Nizamname-i Milleti Ermeniyan hazırlandı. Ermeniler Tanzimat ve Islahat Fermanı ile birçok hakkı eline geçirmesinin yanında bu nizamname ile de mevcut haklarını çoğalttı.¹¹

Bu nizamname ile Ermeni toplumunun sorunlarını görüşmek üzere Ermeniler, 140 üyeli bir umumi meclis kurdu. Bu meclis, patrikleri, sivil meclisi ve ruhani meclisi seçecekti. Dünyevi ve dinsel olarak milleti temsil eden İstanbul ve Kudüs patrikleri, genel meclise karşı sorumlu olacaktı. Genel meclis tarafından seçilen 20 kişilik sivil meclis, milletin sosyal sorunlarıyla uğraşacaktı. Ruhani meclis ise dinsel sorunlarla ilgilenecekti. Her iki meclis genel meclisin alt meclisleri niteliğindedi. Ermeni meclisi her hafta yüzlerce dinleyici önünde müzakerelerini yapacaktı. Bab-ı Ali tarafından 29 Mart 1862 tarihinde kabul edilen bu nizamname resmen tasdik edilerek yürürlüğe girdi.¹²

Bu nizamnameyle bir Ermeni tarihçi nizamnamenin şu faydalarını sıralamaktadır: İstanbul'da ve diğer illerde birçok okul açılarak kültür kurumları oluşturuldu. Böylece Ermeni dil ve kültürünün gelişimini sağlayarak daha çok gazete ve dergi yayınlanması sağlandı. Ermenileri seçim usullerine ve seçim mücadelelerine alıştırdı. Kilise mensuplarının hukuku sınırlandı. Ermenilere toplu olarak şikâyetle bulunmak ve uygulamaya geçirmek kuvvetini verdi. Katolik, Protestan, Gregoryen Ermenilerin bölündüğü günlerde birleşmelerini sağladı. İhtilal ruhunu uyandırarak, milli Ermeni sorununu masa üstüne koymayı başardı, şeklinde değerlendirmiştir.¹³

Osmanlı devletinin dağılma dönemi sürecinde bünyesinde barındırdığı etnik grupların bağımsızlık amaçlı isyanlara başlamaları Ermenilerin de aynı duygularla hareket etmelerine vesile olmuştur. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda Osmanlı Devleti'nin ağır bir yara alması, Hıristiyan toplulukları cesaretlendirmiş, Romenler bağımsızlıklarını ilan etmiş, Bulgarlar özerk bir yapıya sahip olmuşlardır. Yaşanan bu gelişmeler Ermenileri de cesaretlendirmiş ve bağımsız bir devlet kurma duygularını arttırmıştır. Bu neticede savaş sonrası imzalanan Ayastafanos

¹¹Kocaş 1990;S: 85

¹² Kocaş, 1990;S: 85– 86

¹³ Gürün;2010;S:45-60

Antlaşması'nın 16. maddesinde Ermenilere yönelik ıslahatlar yapılmasına dair hükme yer verilmiştir¹⁴.

3 Mart 1878 Ayastefanos Antlaşması ile siyasi cephede çok büyük avantajlar kazanan Ermeniler ilk defa uluslararası bir platformda da kendinden bahsettirme şansını elde etti. Bu nedenle Ayastefanos Antlaşması, Ermeniler için büyük bir önem arz etmektedir. Ayastefanos Antlaşması üç esası içerir:

- 1) Ermenistan adında bir memleket vardır.
- 2) Ermenilerin yönetiminin ıslahata ihtiyacı vardır.
- 3) Ermenilerin güvenliği, Kürtler ve Çerkezler tarafından tehlikeye maruzdur.¹⁵

1 Kasım 1914'te Ermeniler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve Rusya ile savaşmasını fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Bu nedenle Ermeniler de Ruslara katılmayanlar, küçük çeteler kurarak isyan etme eğilimine girmiştir. Bu gelişmeleri takiben 1920'de Sevr Anlaşması ile Doğu Anadolu topraklarının büyük bir kısmı Ermenilere verilmiştir. Ancak bu gelişmeyi Ankara hükümeti kabul etmemiştir.

Ermenistan Ankara hükümetinin Sevr Anlaşması'nı tanınması için çaba harcarken 1920'de imzalanan Gümrü Anlaşması ile günümüzde kabul gören Türkiye-Ermenistan sınırı çizilmiş ve 1921 Kars Anlaşması ile bu sınır kesinlik kazanmıştır. Ardından 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nda yer alan 31.madde ile Türkiye topraklarından ayrılan Ermenilere anavatana dönebilme olanağı sağlanmıştır¹⁶.

Ancak Türkiye'nin ılımlı tavrına rağmen 1923 ve 1965 yılları arasında ABD başta olmak üzere Lozan Anlaşmasına karşı çıkan kampanyalar yürütülmüştür. Aynı yıllarda Ermenileri temsil eden Hınçak ve Taşnaksutyun komiteleri arasında fikir ayrılıkları ve çatışmalar meydana gelmiştir. Anlatılan zaman dilimleri içinde Ermeni sorunu günümüze kadar ulaşmış bir sorun olarak kendisinin göstermiştir.

¹⁴ Akçora, 2001 ;S:126-127

¹⁵ Uras, Esat (1987); Tarihte Ermeniler Ve Ermeni Meselesi, 2. Baskı, İstanbul, Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Uygulama Merkezi Yayın No: 5, Bursa:208

¹⁶ Kantarcı; 2003;S:39-50

1.2. Ermeni Milliyetçiliği ve Ermeni Ulus Fikrinin Doğuşu

Literatürde Ermeni milliyetçiliğinin doğuşu Ermeni diasporasının da faaliyet zamanları olan 1915-1916 yılları arasında incelenmektedir. Diaspora, 1915 olayları sonrasında soykırım iddiaları ile ortaya çıkmıştır. Bu durum Ermeni milliyetçilik akımı olarak tanımlanabilmektedir. Kuşkusuz 1915'ten buyana diasporaya katılımlar artmıştır. Ancak diaspora faaliyetleri aslen V. yüzyıla kadar dayanmaktadır. Bu dönemde Anadolu'da, Balkanlar'da ve Bulgaristan'da Ermenilerin oluşturduğu diaspora toplulukları gözlemlenmiştir. Tarih boyunca faaliyetlerine devam eden bu toplulukların dünya üzerindeki varlığı da artış göstermiştir¹⁷.

Ermeni Devleti'nin kurulması için ilk teşebbüsü yapan İsrail Ohri adındaki bir Karabağlı Ermeni din adamıdır. 1698–1711 yılları arasında Fransa, İngiltere, Almanya ve Rusya'yı dolaşan ve Ermenistan'ı kurmak için bir Haçlı seferi düzenlemeye çalışan Ohri, Rus Çarı Petro'ya (1683–1725), Kafkaslar ve özellikle iki Hıristiyan topluluk olan Ermeniler ve Gürcüler hakkında verdiği bilgiler, Rusların dikkatini bu bölgeye çekmeye yetmiştir. Ermeni Ruhani lideri Katogikos Hovsep Argutyan, Osmanlı Devleti ve İran arasında bir duvar oluşturmak ve Rusya'nın emellerini gerçekleştirmek için "Ararat Krallığı" adıyla bir proje hazırlamıştır. Bu proje 2000 adet basılmış ancak II. Katerina'nın ölümüyle suya düşmüştür.¹⁸

Kemal Karpat, Osmanlı salnamelerine (yıllık) dayanarak 1881-1882-1893 sayımlarına göre altı vilayetteki Müslüman ve Ermeni nüfusları hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Müslüman sayısı 1.968.941, Ermeni nüfusu ise 520.871'dir. Bu sıralarda toplam Ermeni nüfusu ise bir milyon civarındaydı."¹⁹

1912'de Osmanlı nüfus kayıtlarına göre, Ermenilerin nüfusu tüm imparatorluk içinde 1.700.000 civarındaydı. Ermeni Patrikhanesi'nin 1913 yılı istatistiğine göre ise toplam Ermeni nüfusu, düz hesapla 1.915.000 kadardı. Yalnız Ermeni Kilisesi, Batı Avrupa kiliselerinin yaptığı gibi vaftiz kayıtları tutmuyordu. Bu da verilen sayıların güvenilirliğini zayıflatmaktaydı. Patriklik istatistikleri altı vilayeti, bu vilayetlerdeki Ermenilerin çok seyrek bulunduğu kesimleri hariç tutarak

¹⁷ Anadol;2001;S:71

¹⁸ Süslü;1995;S:25

¹⁹ Kodaman, Bayram "Fransız Arşiv Belgelerine Göre Erzurum-Van-Sivas Vilayetlerinde Ermeni Nüfusu", Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, Yay. Haz. : Şenol Kantarcı Ve Diğerleri, Asam- Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, C. 1, B. 1, Ankara 2003, S. 180

“Osmanlı Ermenistan’ı” olarak takdim etmekteydi. İstanbul Ermeni Patrikliği, Berlin Kongresi’nde kullanılmak üzere Ermeni nüfusu tahminlerini ilk kez 1878’de basmıştı. O zaman Patriklik, doğruluğu tartışılan Osmanlı Devleti’nde kesinlikle gerçek bir sayma işlemi olmaksızın üç milyon Ermeni’nin yaşadığını beyan etmiştir. Zaten vergi gibi bir takım yükümlülükler söz konusu olunca, daha sonra bu sayıyı 1.780.000’e indirilmiştir. Patriklikte Ermeni nüfusu hakkında tutulmuş hiçbir kayıt yoktur.²⁰ Tarih boyunca Romalılar, Persler ve Bizanslılar tarafından Anadolu’nun değişik bölgelerine sürülen, savaflara sürüklenen ve ayırıcılığa tabi tutulan Ermenilerin, Türklerin Anadolu’ya gelişinden sonra karşılaştıkları yönetim biçimi ve kendilerine yaklaşımları paralelinde hoşgörülü ve birleşici bir tutumla yönetildiklerini söylemek mümkündür. Osmanlı Devleti’nin çalışkan, dürüst ve üretken yurttaşlarına sağladığı imkânlardan en fazla yararlanan Ermeniler olmuştur. Askerlikten, kısmen de vergiden muaf tutulan Ermeni toplumu, ticarete, zanaatta, çiftçilikte ve idari işlerde yükselme fırsatını elde etmiş, devlete bağlı, milletle kaynaşmış olmalarından dolayı “millet-i sadık” olarak isimlendirilmişlerdir.²¹ Fatih Sultan Mehmet 1453’te İstanbul’u aldıktan sonra Ermenilerin Bursa’daki ruhani Lideri Hovakim’i İstanbul’a çağırarak Ermeni Patrikliğini kurdurmuştur. Fatih Sultan Mehmet’ten, II. Mahmut’a kadar 350 yıllık sürede Hıristiyanların ve dolayısıyla Ermenilerin dini ve toplumsal işlerine ve yapılarına hiç karışılmamıştır. Ermeniler devlete bağlılıklarını, Türk adetlerini benimsemeleri, güzel Türkçeleri sayesinde vezirlik rütbelerine kadar yükselmişler, darphane bakanları, saray kuyumcuları, doktorları ve diğer pek çok devlet görevlisi yetiştirmişlerdir.²² Fransız Devrimi sonunda ortaya çıkan sonuçların en önemlilerinden biri olan milliyetçilik akımı, hiç kuşkusuz, Ermenilerin o dönemde bu olaylar içinde yer almaları konusunda önemli ölçüde rol oynamıştır. Böylece XIX. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak Osmanlı’nın doğu vilayetlerinin kapsayan bağımsız Ermenistan’ı kurma hayali peşinde koşanların en önemli esin kaynaklarından biri de, tartışmasız olarak, Fransız Devrimi sonunda ortaya çıkan görüş ve sonuçlar olmuştur.²³

²⁰ Kodaman;2003;S:180

²¹ Hallaçoğlu,2014,25-60

²²Balcı Gökhan; Türkler Soykırım Yaptı mı? Truva Yayınları, İstanbul, 2007, S.43-48.

²³ Gürün,2014,45-60

1.3.Ermeni Sorununun Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Ermenilerin bağımsızlık yolundaki hareketliliğinin en önemli adımını Fransız İhtilali'nin getirmiş olduğu milliyetçilik akımı oluşturmaktadır. Fransız İhtilali bütün milletlerin, özellikle de başka devletlerin hâkimiyeti altında yaşayan halkların akıllarına hürriyet, eşitlik gibi kavramlarını yerleştirmiştir. Bu gibi özgürlükçü kavramlar zamanla halkların aklında ve hissinde milliyetçilik hareketliliğini açığa çıkarmıştır.²⁴

Avrupalı Devletlerin Osmanlı'ya baskısı sonucu bağımsızlığını kazanan Yunanistan'ın kurulması, Ermenilerin bağımsızlıklarını kazanma yolunda büyük devletlerden yardım isteklerini arttırmıştı. Bu konuda Ermeniler, Avrupalı Devletlerin önyak olması adına, Osmanlı aleyhine demeçler verilmesini istemiştir. Bunun üzerine Gorçakof, Paris Kongresi'nden sonra şunları kaydetmiştir: "Türkiye'deki milletlerin bağımsız bir millet olduklarını bunun için hiçbir yerde hiçbir harekette bulunmadıklarını, dini ve içtimai esaslarda teşkilatlar kurarak, bu milletlerin millet haline gelmeleri gerektiğini" belirterek Ermenilere olan desteklerini bildirmiştir.²⁵

1.3.1.Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması

Ermenilerin Rus saflarında savaşa katılması ve Doğu Anadolu bölgelerinde karışıklık yaratmaları Rusların tarihi emellerine ulaşmasında bir araç olarak görülmüştür. Rusların tarih boyunca ana hedefleri arasında yer alan sıcak denizlere ulaşma hedefinde Ermenilerle müttefik olma isteği Ayastefanos Antlaşması ile gün yüzüne çıkmıştır. Ermenilerde bu durumu kendi lehine çevirip Rus desteğini almak için kullanmak istemişlerdir.²⁶ Rusya, Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaptığı parçalama girişimlerini Asya'da da Hıristiyan azınlıklar üzerinde yapmak istiyordu. 93 Harbi esnasında işgal ettiği doğu vilayetlerinde oturan Ermenilerin milliyetçi duygularını harekete geçirecek propagandalar yapmıştır. Bulgar ayaklanmalarını örnek alan Ermeni milleti büyük devletlerden aldığı destek ve

²⁴ Süslü, 1995;S: 2

²⁵ Gürün,2014,45-60

²⁶Balcı;2007,S:60

yardımlarla eylemlerde bulunmuştur. Rusların yönlendirmelerinden etkilenen Ermeniler aralarındaki tartışmaları bırakıp birlikte hareket etmişlerdir.²⁷

Rusya'nın amacı, Ermenistan Devleti kurmak değildi; ya da başka bir ifadeyle içinde Ermeni olmayan, Ermenisiz bir Ermenistan kurmak istiyordu. Kendi içindeki Ermeni unsurunu harekete geçirmeyi istemiyordu. Hedefi Balkanlarda yaptığı gibi sempati kazanarak nüfusunu arttırmaktı. Osmanlı Hıristiyanlarının haklarını savunmak misyonunu üzerine alan Rusya Osmanlı Devleti'yle 1877-78 yıllarında savaşa girmiştir.²⁸

Harp sırasında Ermeni askerleri Ruslara yardımda bulunmuş, harp bitiminde Ermenilerin millet meclisi bir araya gelerek Rus çarına başvuru yapmakta karar kılmıştır. Rusya'ya bu meclis tarafından gönderilen resmi yazıda, Anadolu'nun doğusunda bulunan Fırat Nehri'ne kadar geri verilmemesi ve Ruslar tarafından kontrol altında tutulması istenmiştir. Aksi durumda Bulgaristan'a ve halkına verilecek ayrıcalıkların kendilerine de tanınmasını, işgal altında bulunan yerlerin boşaltılması durumunda Osmanlı'dan bazı ıslahatlar için ekonomik yönden destek alınmasını ayrıca ıslahatların uygulanma sürecine kadar Rusların işgali sürdürmelerini istemekteydiler.²⁹ Ayastefanos Antlaşması ile Rusya, İngilizlerin istedikleri ve yapmaya çalıştıkları dünya haritasını değiştirmiş oldu. Bu antlaşmanın sonucunda neler olduğunu İngilizlere bildiren Layard, doğuda Rus askerlerinin bazı önemli yerleri aldığını da belirtir. İngilizler için Dicle ve Fırat Nehirleri son derece önemlidir. Nedeni ise İngilizlerin ticaret yolları bu nehirlerden geçmektedir. Rusların bu bölgeleri almasıyla İngilizlerin ekonomik olarak bazı menfaatlerinin de işgal edildiğini belirtir. Ruslar, 1856 yılında düzenlenen Paris Barış Konferansı'nda İngilizlerin istedikleri yenedünya düzenlerini tanımadılar.³⁰ Ruslar kendi menfaatleri doğrultusundaki düşüncelerini, Ermenilerin menfaatlerince isteniyormuş görüntüsünü verip Ayastefanos Antlaşması'na kattılar. Böylece Ermeni sorunu ilk kez bir antlaşmada yer almaktaydı ve ayrıca bu antlaşma Bab-ı Ali tarafından onaylandı. Rusların amacı, isteklerini kabul ettirmek için Osmanlı Devleti'ni çift taraftan baskı altına alabilmektir. Başka bir söylemle Şark Meselesini tez vakitte

²⁷Süslü;1995;S:2-15

²⁸Ayverdi,2005, Age

²⁹ Gürün, 2010

³⁰ Günay, Bekir Ermeni Tehciri İzmit (1914 - 1920), Ankara, 2002, S.14

nihayete erdirebilmektir. Ermeniler 16.madde ile Ermenistan denilen bir bölgenin varlığı ve idaresinin ıslahata muhtaç olduğu, Ermeni Milleti'nin Kürtler ve Çerkezler tarafından tehdit edildiği gibi hususları Babıali'ye resmen kabul ettirmiş oluyordu ve önemli bir yol kat etmiş oluyordu. Rusya'ya karşı taahhüt edilen ıslahatlara derhal başlanacak ve bu ıslahatlar tamamlanıncaya kadar Rus işgali devam edecekti. Yani Rusların Doğu Anadolu'yu boşaltmaları ıslahatların uygulanışına kalıyordu.”³¹

1.3.2.Berlin Kongresi

İngiltere Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine karşı çıkan ilk ülke olmuştur. Nedeni belirtilen vilayetlere bağımsızlığının verilmesi Rusların doğu bölgesinde daha fazla etkinlik göstereceği anlamına gelmekteydi. Bu antlaşma sayesinde Ruslar, Kafkasya'nın yanında Doğu Anadolu Bölgesi'nde ve Balkan taraflarında da hâkimiyet kazanmıştır. Bu hâkimiyet İngilizlerin görüşlerinin zıttı anlamına gelmekteydi. Bunun nedeni ise Rusya'nın, İngiltere'nin Hindistan'la olan iletişimini kesebilme tehlikesi vardı. Buna ek olarak İngilizlerin Ortadoğu'daki hâkimiyeti de tehdit altına girecekti. Bu yüzden İngilizler zaman kaybetmeden bu konuyla alakadar oldular.³²

Osmanlı Devleti'nin bu konferansta İngiltere'den beklediği, kendisini desteklemesi idi. İngiltere, Osmanlı Devleti'nin içerisinde bulunduğu şartları çok iyi etüt etmişti. Berlin Konferansı'nda kendisini destekleyeceği vaadi ve tehditlerle Kıbrıs'a konuşlanmıştı. Rusya'nın emellerine karşı bir “üs” görüntüsü altında talep ettiği Kıbrıs'ı alabilmek için çok çeşitli tehditlere başvurmuştur. II. Abdülhamit hiç istemese de ileride Türkiye Cumhuriyeti'nin başına dert açacak teklife onay vermiş oldu. 4 Haziran 1878 tarihli bu anlaşma, 15 Temmuz 1878'de II. Abdülhamit tarafından tasdik edilmiştir. Bu anlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu'daki Ermeniler için İngiltere ile birlikte kararlaştıracığı bir ıslahat yapacaktı. Osmanlı Devleti'nin ıslahat yapmayı kabul etmiş olması, İngiltere'ye bilhassa Ermeni unsuru üzerinde üstün bir mevki kazandırmaktaydı. İngiltere'nin, ilk defa Ayastefanos Antlaşması'nda ortaya atılan “Anadolu Islahatı” konusunda Ruslardan geri kalmak istemediği anlaşılmaktadır.³³

³¹ Katrancı;2003;S:19

³² Gürün, 2010

³³ Gürün,2010

1.4.Emperyal Güçlerin Ermeni Sorunu Üzerindeki Rollerini

Başlangıçtan bu yana emperyalist güçlerin etkisi altında kalan Ermeniler tarihi emeller ve stratejiler doğrultusunda birçok devlet tarafından yönetilmiştir. Bu etkileşim nedeniyle tarih boyunca Osmanlı Devleti'nde huzur içinde yaşayan Ermeniler 19.yy'da ayrılma isteği içine girmiştir. Bu durumu fırsat olarak değerlendiren Rusya ve İngiltere ise azınlık durumunda olan Ermeni isyanlarını desteklemiştir. Rusya'nın sıcak denizlere inme isteği ve İngiltere'nin Rusya'yı kuzeyde tutmak istemesi bu Ermeni azınlıkların stratejik satranç içinde yer almasını sağlamıştır.³⁴

Ermenileri strateji olarak kullanma arzusu yalnızca Ruslar ve İngilizler tarafından gerçekleştirilmiş bir düşünce değildir. Avrupa'da Ermeni azınlıklarının kendi saflarında yer alması için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Şark meselesinin kendi isteği doğrultusunda sona ermesini isteyen Avrupa, dini unsurları kullanarak Ermenilerin sempatisini ve güvenini kazanmak istemiştir. Hıristiyanlık unsurlarını kullanma gayesi içinde olan Avrupa, Ermenileri Katolik mezhebine dâhil etmiştir. Bunun üzerine Katolikliği kabul eden Ermeniler ve Gregoryen Ermeniler arasında ortaya çıkan çatışma hareketlerinin de temeli atılmış; Osmanlı Toprakları içinde yaşayan Ermeniler birbirine düşürülmüştür. Bu durum Fransa'nın mezhepçi yaklaşımı ile Ermenileri kendi safına çekme gayretine girmesine neden olmuştur. Sonuç olarak önceleri birlik olan Ermeniler bir takım emperyalist güçler ile parçalara ayrılarak ayrı ayrı ülkelerin emellerine hizmet etmişlerdir.³⁵

1.4.1.Misyonsuz Misyonerlik

Ermenilerin Osmanlı Devleti'ne karşı tutumlarını değiştirmede ve isyan edecek duruma gelmelerinde misyonerlerin etkisi göz ardı edilemeyecek kadar büyüktür. 1800'lü yıllara kadar Osmanlı Devleti içinde yaşamlarını sürdüren Ermenilerin dış ülkelerle ilişkileri fazla değildi. Eskiden kurulmuş bir düzen içinde yaşayıp belirli bir çerçevede yaşamlarını sürdürmekteydiler. Ancak bu tarihten sonra Avrupa'dan ve Amerika'dan gelen misyonerler, Ermenileri ve diğer azınlıkları etkilemeyi başaracaklardır.³⁶ Aynı yüzyıllarda sömürgeleşme mücadelesi içinde

³⁴ Anadolu;2001;S:65-94

³⁵Kılıç Davut; "İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi", Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001, S.145.

³⁶ Kundakçı, Hasan, (2006), Emperyalizmin Maşası Ermeniler, Alfa Yayınları, İstanbul:45

bulunan büyük güçler, yine göz koydukları toprakların sahibi Türkleri saf dışı bıkarak coğrafyaya hâkim olabilmenin yolunun, Osmanlı içindeki Hıristiyan azınlıklardan geçtiğini anlamışlardır. Bu politikalarına alet edecekleri azınlıklardan biride Ermenilerdir. Büyük güçler amaçları doğrultusunda iki yöntem belirlemişlerdir. Birincisi Ermeni halkını kendi mezheplerine kazandırmak, diğeri de yine Ermenileri, Türklere karşı ayaklandırmaktı. Bu yöntemden anlaşılacağı üzere büyük güçlerin amaçlarına ulaşabilmek amacıyla en başta Ermenileri gayelerine alet ettikleri ortaya çıkmaktadır.³⁷

Bahsedilen dönemde faaliyetlerini sürdüren Amerikan ve İngiliz Protestan okullarının yapmış oldukları misyonerlik faaliyetleri sonucunda milliyetçilik ilkesi ile tanışan Ermeni gençlerinin ruhuna Türk düşmanlığı işlenerek Ermenistan coğrafyası, edebiyatı ve tarihleri öğretilmiştir.³⁸

Türkiye’de misyoner mekteplerinin ilk açıldıkları zamanlarda bulunanların talebeleri Hıristiyan çocukları idi. Robert Koleji’nin talebelerinin çoğu Bulgar, Ermeni ve Rum idi. Merzifon Koleji’nde ise, bütün talebe Rum ve Ermeni idi. Bu kolej, Pontuşçuluk’un gelişmesine sebep olduğu gibi, Ermeniciliğe de kaynaklık ve yataklık yapmıştır.³⁹

Ermeni komitecilerinin bir kısmı bu okullardan yetişmiş, Rusya ve batı devletlerinin hizmetinde Türkiye aleyhine faaliyete başlamışlardır. Ermeni isyanlarının yoğun olduğu günlerde, Anadolu’nun büyük bir kısmını gezen ve Merzifon’a da uğrayan İngiltere’nin Erzurum konsolosu Robert Graves’in hatıratlarında yer aldığı üzere, Merzifon ve civarında faaliyet gösteren Hınçak ve Taşnak gibi “Gizli Cemiyetler” Merzifon Amerikan Koleji’nin misyonerleri ile sıkı ilişkiler içerisinde bulunuyorlardı.⁴⁰

³⁷ Karayakaya, Recep, (2005), Ermeni Meselesi Kronoloji Ve Kaynakça, Gök kubbe Yayınları, İstanbul:15-50

³⁸ Karayakaya, 2005;S:15-50

³⁹ Yıldırım, Hüsamettin Ermeni İddiaları Ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000, S. 54-.

⁴⁰ Yıldırım;2000;S:54-56

1.4.2.Komite Faaliyetlerinin Etkisi

Berlin Antlaşması'ndan sonra işleyen süreçte umduklarını bulamayan Ermeniler, karışıklık ve isyan çıkararak Avrupa'nın dikkatini çekme yoluna başvuracaklardır. Bu süreçte Ermeniler, 1880'li yılların sonlarına doğru teşkilatlarını tamamlayarak, komiteler kurup isyan faaliyetlerini başlamışlardır. Böylece Avrupa'nın dikkatini çekerek, onların müdahalesi sayesinde Bulgaristan gibi özerk bir yönetime kavuşmanın hayalini kurmuşlardır.⁴¹

Ermeni komiteleri çalışmaları çerçevesinde Avrupa'nın dikkatini çekmek amacıyla isyan faaliyetlerinde bulunup, Osmanlı hükümetine ıslahatlar konusunda baskıda bulunmalarını amaçlamıştır. Yalnız, Osmanlı halkı içerisinde huzurlu bir şekilde yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı, Avrupalı devletlerin hem kendi politikaları hem de Ermeni komitelerinin faaliyetleri neticesinde Osmanlı hükümetine yapacakları baskı sonucu Müslümanlar ile kendileri arasında bir huzursuzluk ortamı yaratılacağı endişesi taşımışlardır.⁴²

1.4.2.1.Armenikan Komitesi

Ermenilerin emelleri doğrultusunda kurmuş oldukları ilk komite olup, 1885 yılında Van'da kurulmuştur. Komitenin kurucuları 1848 yılında İstanbul Kumkapı'da doğan Mıgırdıç Porkalya'nın öğrencileridir.⁴³

Armenikan Komitesi'nin amacı ve yöntemi ihtilal yolu ile Ermenileri kendi kendilerine idare edebilecek şekilde bir siyasi yapıya kavuşturmaktır. Bu doğrultuda Muş, Bitlis, Trabzon ve İstanbul'da, İran'da Tebriz ve Salmas'ta, A.B.D.'de şubeleri açılıp faaliyet göstermekteydi. Özellikle İran'daki şube mensupları Osmanlı topraklarına coğrafi olarak yakın bulunmalarından ötürü Van'daki Ermenilerle bağlantı kurarak, terör eylemlerine girişip birçok katliam gerçekleştirmişlerdir.⁴⁴

⁴¹ Kodamana,2003

⁴² Kodamana,2003

⁴³ Ayverdi, 2005;S:46

⁴⁴ Ayverdi, 2005;S:46

1.4.2.2.Hınçak Komitesi

Ağustos 1887'de İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulmuş olup, komitenin kurucuları Rusya'yı terk ederek Avrupa üniversitelerinde öğrenimlerini sürdüren yirmi yaş civarında bulunan yedi Ermeni gencidir. Komitenin amacı, Armeinkan ile aynı doğrultuda olup Mıgırdıç Portakalyan ve onun gazetesi Armenan ile yakın ilişkileri vardır.⁴⁵ Komitenin azalarının hemen hemen tamamı Rusya Ermenileri olup, Karl Marks'ın prensiplerini benimsemişlerdir.⁴⁶

Hınçak komitesi, Türkiye'de yapacakları çalışmaların merkezini İstanbul olarak seçmişlerdir. Yine Ermenileri organize edebilmek amacıyla Anadolu'ya Cenova ve İstanbul'dan üyelerini gönderdiler. Bunlar Bafra, Merzifon, Amasya, Tokat, Yozgat, Arapkir ve Trabzon bölgelerinde çalışmaya başladılar. Komitenin asıl hedefi bağımsız Ermenistan Devleti kurmak olup, bu amaçlarına ulaşmak için propaganda, tahrik ve terör yöntemlerini kullanmışlardır.⁴⁷ Hınçak Komitesi'nin gerçekleştirmiş olduğu terör eylemleri arasında en çok dikkati çekenler, Kumkapı gösterisi, Sasun İsyanı, Bab-ı Âli gösterisi ve Zeytun İsyanı'dır.⁴⁸ Bazı Ermeni Komitesi mensupları, Müslümanlara yönelik yaptıkları terör eylemlerinin yanında, kendilerine katılmayan, para vermeyen Ermenilere de suikastlar tertip etmekten geri durmamışlardır. Papaz Mampre Üsküdar'da, dava vekillerinden Haçik Topkapı'da, Dikran Karagöz yan köprü üstünde, tüccarlardan Apik Unciyan Galata'da, Mıgırdıç Tutuncief, Markar Onnik komiteye yardım etmedikleri için Hınçak mensupları tarafından katledildiler.⁴⁹

1.4.2.3.Taşnak Komitesi

1890 yılında Tiflis'te sosyalist olmayan milliyetçiler ile Rus ve Gürcü ihtilalcilerle işbirliği yaparak Çarlık Rejimini devirmeye çalışan sosyalistlerin birleşmesinden meydana gelmiştir.⁵⁰ Kurucuları arasında en önemli isimler Christopher Mikealian, Stepan Zarian, Simon Zavarria ve Ruben Haragad'dır.⁵¹ Diğer adıyla "Ermeni İhtilalci Cemiyetleri Federasyonu" adını taşıyan komitenin amacı,

⁴⁵ Göyünç, Nejat, (2005), Türkler ve Ermeniler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

⁴⁶ Ayverdi, 2005;S:46

⁴⁷ Selvi, Haluk, (2004), Birinci Dünya Savaşından Lozan'a Ermeni Sorunu, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya:32-33

⁴⁸ Halaçoğlu, 2014;S:27

⁴⁹ Ayverdi, 2005;S:47

⁵⁰ Göyünç, Nejat, (2005), Türkler Ve Ermeniler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.:100

⁵¹ Kantarcı,2003

faaliyet gösteren diğer Tiflis'teki "Genç Ermenistan", Van'daki "Armenikan" ve "Hınçak" Ermeni komitelerini birleştirmek, Osmanlı Devleti'ne Ermeni çeteleri sokarak silahlandırmak, köylülere silah kullanmasını öğretmek, çete başları yetiştirmek, savunma teşkilatı kurmak ve taraftar toplayarak isyan ve ihtilal çıkarmaktı. Böylece bağımsız Ermenistan'ın kurulmasını sağlamaya çalışmışlardır.⁵²

Taşnaklar, tıpkı Hınçaklar gibi Müslümanlara uyguladığı terörü kendi ırkdaşlarına da uygulamışlardır. Ermeni yazar Sempat Gabrielian'ın Taşnaklar ve yarattıkları terör hakkındaki şu sözleri de gerçeği ortaya koymaktadır: "İhtilalci Ermenilerin kendisinden para istedikleri Avrupa'da bulunan bir Ermeni zengini, bunlara şu kuvvetle kesin cevabı vermişti: 'Ben, kendi paramla memleketin celladı olmak istemem.' Taşnaklar'ın Moskova'da öldürdükleri zengin bir Ermeni olan Jamharian, bir Ermeni yetimhanesinin masraflarını ödüyordu. Fakat kendi parasıyla idare ettiği yetimhanedeki yetimlerin de sayısını arttırmak istemiyordu. Yine aynı sebeplerle, İzmir'de Balyozian öldürüldü. Yine taze örneğimiz daha var: Komitenin tehdit mektuplarıyla istediği parayı vermeyen Rus Ermenisi Bahalian, 10 Kasım'da Novrosisk şehri sokaklarında boğazlandı. Taşnaksutyun adına bu gibi baskılar, zulümler ve cinayetlerle dolu çok büyük ve uzun bir tarih yazmak mümkündür. Biri bu hareketlerine karşı şikâyetle bulunursa, kendi arkadaşlarından bile olsa davranışı kınanır ve bazen de o adam ölüme mahkûm edilirdi. Bu vahşi ruh kendilerince bir karakter olmuştur.⁵³

1.4.3. Rusya'nın Politikası

Ermeni - Rusya ilişkisi tarihini gözden geçirdiğimizde 10 - 11. yy arasında Ermeni halkının Rusya'ya bir göçte buldukları, böylelikle güneydeki ülkeler ile Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerinin Ermeniler sayesinde geliştiği belirtilmektedir.⁵⁴ İran taraflarında ve Kafkas bölgesinde yaşamakta olan Ermeniler, 13. yüzyıl başlarında Rusya'ya göç ederek bu bölgedeki ülkelerle önemli ticari ilişkiler kurmuşlardır. Rusya'da yaşamaya başlayan Ermeniler gün geçtikçe Rusya'da Ermeni mahalleleri oluşturmuşlardır.

⁵² Süslü, 1995;S:147

⁵³ Kantarcı,2003

⁵⁴<http://www.Samanyoluhaber.Com/Index.Php?Khide=1&%20ghide=1&Dosya=2&Did=13416>

Bu zaman zarfında Rusya'nın Yazloviç semtinde ömür geçirmekte olan Ermenilere arsa satın almaları, çalışmalarını ve kendi evlerini yapmalarına müsaade etmiştir. Kendi mahkemelerinde hukuksal işlem görme olanağını da verilmiştir.⁵⁵

Ermeni ticaret adamları Rusya'da ticaretin içine iyice girebilmek için bazı ayrıcalıklar istemişlerdir. Bu ticaret adamlarından biri olan Zakhar Sagrađyan, 1659 yılında bazı değerli taş ve madenlerle birlikte Rusya liderinin yanına çıkmış ve bu ayrıcalık şartlarını konuşmuşlardır. 1667 yılında imzalanan bir anlaşma ile Ermeniler beş kuruş vergi ödeyerek bu ayrıcalıklara sahip olmuşlardır.⁵⁶

1071'den 1850'li yıllara kadar, Ermeniler Müslümanlarla birlikte barış içinde yaşamaktaydı. Hatta Rusya'da kıyıma uğrayan Ermeniler Türkiye'ye sığınmışlardı. Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde Ermenistan ile değil Ermenilerle karşılaşmışlardı; zira Ermeniler karışıklıklarla dolu tarihleri boyunca, sınırları sürekli değişen kısa bağımsızlık dönemleri yaşamış ve ardı sıra Roma, Selevkos, Pers ve Arap egemenliğine giren Ermeniler, Türklerle uzun bir sakin dönem geçirmişlerdir.⁵⁷

Osmanlı Devleti'nin gittikçe gerilemesi ve bunun neticesi olarak yaptığı savaşlar sonucunda büyük topraklar kaybetmesiyle birlikte, özellikle de 1699 Karlofça Antlaşmasıyla Rusya, Avusturya gibi devletlere topraklarını terk etmek zorunda kalması devletin idari, askeri, mali, iktisâdi ve içtimai yapısının bozulmasına, Avrupalı Devletlerin özellikle de Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin bu kötü durumundan istifade etmesinde önemli rol oynamıştır.⁵⁸

Çarlık Rusya, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki topraklarında olduğu gibi, Asya topraklarında da emelleri doğrultusunda hareket edebilmek amacıyla, bu bölgede bulunan ve Osmanlı Devleti'ni içerden çökertebilecek tek Hıristiyan toplum olan Ermenileri ajanları aracılığıyla Türklere karşı kin ve düşmanlıkla beslemişler ve tahrik etmişlerdir. Aslında Rusya, bakıldığında Kafkas Ermenileri ile başı her derde girdiğinde Abdülhamit'e ve Türkiye'deki Ermenilere baskı yapılması konusunda teşvik ettiği de görülür.⁵⁹ Diğer taraftan Rusya, Osmanlı Devleti aleyhinde giriştikleri

⁵⁵<http://www.Samanyoluhaber.Com/Index.Php?Khide=1&%20ghide=1&Dosya=2&Did=13416>

⁵⁶<http://www.Samanyoluhaber.Com/Index.Php?Khide=1&%20ghide=1&Dosya=2&Did=13416>

⁵⁷<http://www.Ermenisorunu.Gen.Tr>

⁵⁸Kara yumak, Ömer, (2007), Ermeniler Ermeni İsyancıları Ermeni Katliamları, Vadi Yayınları, Ankara.91

⁵⁹ Kodaman, 2003;S:4

birçok faaliyette, Ermenilerin yardımını talep etmiş, buna karşılıklıta Ermenilere, Osmanlıya karşı kendilerine her türlü desteği vermeyi vaat etmişlerdi. Ruslar bu şekilde ikna ettikleri Ermenilerden hem asker hem de sivil destek alarak faydalanma yoluna gitmişlerdir.⁶⁰

Rusya geleneksel politikası çerçevesinde Doğu Anadolu'da Ermenilerden faydalanmayı düşünmüştür. Rusya Türklere karşı galip gelebilmek için Ermenilere her türlü yardımı yapma vaadinde bulunmuştur. Rusya, Türkiye'ye karşı mücadelelerinde Ermenilerden askeri ve sivil teşkilat alanında faydalanmıştır. Kafkas Ermenilerinden oluşan gönüllü alaylar, hem Rus ordusunun öncü birliklerini oluşturmuş, hem de Türkiye dâhilinde isyan çıkarmak için kullanılmıştır. Türklerin 93 Harbinde yenilgisi, Ruslarla müttefikleri olan Ermenilere, işgal edilen Türk bölgelerinde mal ve can kaybına sebep olan tahribat yapma fırsatı vermiştir.⁶¹

Rusya'nın en başından beri Tuna boylarında ve Balkanlar'da kargaşa çıkarma ve harpler meydana getirilmesinin hedefi, Balkanlardan Boğazlar ve sıcak denizlere inmekti. Bu uğurda Türkiye'ye öldürücü darbeyi, 93 Harbi ile vurmuş, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlığını sağlamıştı. Rusya'nın bu devletler üzerindeki planı, bunları kendi desteği ile kurup, kendi hegemonyasına alıp kullanmaktı fakat karşısına Avrupa Devletleri çıktı. Bilhassa İngiltere, Rusya'nın Bulgarlar üzerindeki emelini bildiği için o da Bulgarları var gücüyle desteklemiş, Rusya'nın inisiyatifini büyük ölçüde Bulgarlardan almıştı. Bu sebepten Bulgaristan kurulunca, İngiltere'nin yardımına minnettarlığın karşılığı olarak ona sempati duymaya başlamış, bu durum Rusya'nın işine gelmemiş ve Bulgaristan giderek Rusya'dan kopmuştu. Böylece, Rusya'nın Bulgaristan vasıtası ile sıcak denizlere inme planı da suya düşmüş oldu. 93 Harbi'ni müteakip, İngiltere'nin Ermeni meselesine sahip çıkması, Bulgaristan misalinden ders alan Rusya'yı korkutmuş; bunun neticesi Ermeniler üzerindeki baskısını arttırmaya sebep olmuştu.⁶²

⁶⁰Yavuz, Fikret'tin, (2006), "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışında Rusya Faktörü", Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu Ve Avrupa, Sakarya Üniversitesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya. Yayıncılık, Ankara Haziran,2003,23

⁶¹ Saray Mehmet, Milli Mücadele Yıllarında Atatürk'ün Sovyet Politikası, Veli Yayınları, İstanbul, 2005,S.32

⁶² Saray;2005;S:32

1.4.4.İngiltere'nin Politikası

İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne karşı ilgi duyması, 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra başladı. 1787'de Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlaması üzerine, İngiltere hükümetinin başbakanı William Pitt, Rusya'nın devamlı güneye sarkması ve kuvvetli bir Karadeniz devleti olması halinde, İngiltere için tehlike yaratabileceğini düşündü.⁶³

İngiltere, Yunan başkaldırısından sonra başlayan 1828–1830 Osmanlı-Rus savaşında seyirci kalmasına karşın, Mısır Valisi, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başkaldırması nedeniyle, Mısır Valisi'nin ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti'nden elde ettikleri çıkarlar İngiltere'yi kuşkulandırdı. İngiltere, kendi çıkarları için Osmanlı Devleti'ni, Rusya'ya ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı desteklemekteydi. İngiltere'nin bu hizmetlerine karşılık olarak, Osmanlı'nın idam fermanı olarak adlandırılan 1838 İngiliz Ticaret Anlaşması'nı, padişah II. Mahmut'a imzalattı. İngiliz dış ilişkileri bakanı Palmerston'un şaheser “Capod Opera” olarak adlandırdığı bu anlaşma, Osmanlı Devleti'ni açık pazar haline getirmekle kalmadı, aynı zamanda da serbest ticaret koşullarını da hazırladı.⁶⁴

İngiltere ve batılı devletlerin dayatmasıyla oluşturulan Tanzimat ve Islahat Fermanı ilan edilmişti. Bu fermanların getirdiği reformlar, batı ekonomisinin yararına kurulan açık pazar düzeninin gerekli kıldığı yönetsel, mali vb. düzenlemeleri getirdi. Böylece Batı kapitalizminin desteklenmek istediği Rum ve Ermeniler imtiyazlı duruma geldi.⁶⁵

19. yüzyılda Osmanlı toplumu içinde baş gösteren ayrılıkçı hareketlerin tamamı dış tahriklerin sonucudur. Bu tahrikçi unsurların başında da Türk toprakları üzerinde büyük emellere sahip olan Rusya gelmektedir. Konuya girmeden önce Cemal Paşa'nın görüşüne baktığımızda Türk Ermeni ilişkilerinin bozulmasında Rusya'nın diğer Avrupalı devletlere nazaran daha etkin bir rol aldığını ve asılsız propagandalarıyla Türk düşmanlığı yaptığını şu şekilde dile getirmektedir:⁶⁶ “Hayır, efendiler, bu milletin her ikisini de haksız yere itham etmeyiniz. Asıl kabahat bunlarda değil, bunları alçakçasına saldırmaya teşvik eden Moskof siyasetindedir.

⁶³ Anadol,2001

⁶⁴ Saray,2005

⁶⁵Gürün,2010

⁶⁶ Karacakaya,2005

Moskof, Ermeni'yi Türk'e musallat etti. Bir taraftan iddia olunduğu gibi altı yüz bin Ermeni, diğer taraftan bir milyon beş yüz bin Türk ahali yere serildi. Şimdi de utanmanın ne olduğunu bilmeyen Moskof ve onların yordakçıları bütün kabahatin öldürölmek istenen Türk'e yüklemek için çaba sarf ediyorlar.⁶⁷

İngiltere'nin Osmanlı Devleti bünyesinde Hıristiyan azınlıklarla ve özellikle de Ermenilerle ilgilenmeye başlaması Ayastefanos Antlaşması ile birlikte başlamıştır. Bu antlaşma sonucunda Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ni kısıkaca alması ve Doğu Anadolu'da önemli bölgeleri kendine bağlamış olması sonucu olarak Karadeniz'de güçlü bir konuma gelmesi İngilizlerin pek istemediği bir durumdu.⁶⁸

İngiltere gerek Berlin Antlaşması'nın 61. maddesine göre, gerekse Kıbrıs Mukavelenamesi 'ne dayanarak Osmanlı Devleti'ne Ermenilere yönelik ıslahat yaptırmayı düşünerek, Doğu Anadolu'yu Rusya'ya kaptırmamayı hesaplayıp, zamanla Anadolu'da çıkacak bir karışıklıkla Rusların işi oldu bittiye getirip bölgeyi ele geçirme imkânını elde edememeleri, aynı zamanda küçük Ermenistan kurulması halinde, Ermenilerin Ruslara değil de kendisine borçlu kalmasını istemişlerdir.⁶⁹

Ermeni sorunu, Ermenilerin değil, Osmanlı imparatorluğu üzerinde çıkarları çatışan iki büyük devletin, İngiltere ve Rusya'nın davası olarak ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkma pahasına, bu imparatorluğun Hıristiyan unsurlarını ilkin Rusya kışkırtmaya başlamış, daha sonra ise başta İngiltere olmak üzere Avrupa'nın büyük devletleri, Hıristiyan unsurların kullanımını Rusya'nın elinden alarak, kendi emellerini gerçekleştirme uğrunda kullanmaya başlamışlardır.⁷⁰

Ermeni meselesini, sıcak denizlere ulaşma yolları olan İskenderun ve Basra Körfezi'ne inmenin bir silahı olarak kullanmak isteyen Rusya'nın karşısına, Ayastefanos Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İngiltere çıktı. Rusya'nın bu anlaşmaya, Ermenilerle meskûn yerlerde ıslahat için bir madde koydurmasından İngiltere rahatsız olmuştu ve Ermenileri himaye eden Rusya'nın bütün Asya'yı kontrol altına almasından korkuyordu.⁷¹

⁶⁷ Gürün,2010

⁶⁸Karacakaya, 2005;S:21

⁶⁹ Karacakaya, 2005;S:21

⁷⁰Gürün,2010

⁷¹ Gürün,2010

İngiltere, daha Ayastefanos Antlaşması imzalanır imzalanmaz, antlaşma gereği ortaya çıkan durumu kendi aleyhine görmüş, Hindistan Yolu'nun güvenliği için Kıbrıs'a Osmanlı Devleti'ni tehdit ederek el koyarken, bu adaya yerleşme antlaşmasına, Doğu Anadolu'da Ermeniler lehine ıslahat maddesi de ilave ettirerek, meseleyi resmen daha o zamanlar ele almıştı. İngiltere bununla, Ayastefanos Antlaşması ile Ermenilere ıslahat vaat edip onların sempatisini kazanmak isteyen Rusya'nın elinden Ermeni meselesini çekip almak, Ermenileri kendisine meylettirerek İskenderun Körfezi'ne doğru muhtemel bir Rus ilerlemesine karşı bir Ermeni seti meydana getirmek istiyordu.⁷²

1.4.5.Fransa'nın Politikası

Yayılan milliyetçilik akımlarından etkilenen toplumlardan biri de Ermenilerdi. Ermenilerde oluşan milliyetçilik fikriyle bağımsızlık düşüncesinden Fransa'yı sorumlu tutamayız ancak Fransa'nın daha sonra bir kısım isyancı Ermenilere yönelik izlediği politikası, Osmanlı üzerindeki emelleri doğrultusunda onları yönlendirmeleri, kışkırtmaları, bağımsızlık vaadiyle kargaşalık ve isyanlar çıkarmalarına teşvik ve yataklık etmeleri onların bu meselenin ortaya çıkmasında ne kadar da göz ardı edilemeyecek derecede suçlu olduklarını gösterir.⁷³

Fransa, siyasetin stratejik noktaları olarak kabul ettiği Suriye, İstanbul ve İzmir bölgelerini siyasi, iktisadi ve kültürel faaliyetlerinin merkezi haline getirmekte ve bu bölgede Katolik yanlısı Ermeniler üzerindeki faaliyetlerini yoğunlaştırırken, bir taraftan da Katolik misyonerlerle onların işlettikleri okul, kilise ve hastane gibi kuruluşları geliştirmekte idi. Böylece azınlıklara hoş görünerek kendi menfaatlerince hareket etmişlerdir.⁷⁴ Fransa, 1830'dan 1921'e kadar Orta Doğu ve Akdeniz'deki dengeyi, Ermeni meselesinde olduğu gibi suni bir şekilde ortaya atarak korumaya çalıştı. Ermeni meselesini her platformda ön plana çıkartmaya çalışarak, Ermeni isyanlarının çıkmasında büyük rol oynadı. İsyancı Ermeni lejyonlarını eğiten ve bunlara kendi askerlerinin üniformalarını giydirek Türk askerlerine saldırtıp, akıl almaz cinayetlere ve yüz binlerce Müslüman Türk'ün katledilmesine göz yumdular. Mondros Mütarekesi sonucunda Suriye ve Güneydoğu Anadolu'yu işgal için

⁷²Karayumak,2007;S:108

⁷³ Karayumak,2007;S:108

⁷⁴ Akçora, Ergünöz, (2001), "Osmanlı Devleti Döneminde Ermeni İsyancıları", Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara:132

gönderilen Fransız birliklerinin içerisinde, Kıbrıs'ta eğitilip Anadolu'ya getirilen Ermeni lejyonu da bulunmaktaydı. Fransız ordusu, Türk topraklarına girdiğinde dört taburluk Ermeni kuvvetinin mevcudu 4.368 asker ve 66 subaydı. Fransa ordusu, Anadolu içlerine ilerlediği süre içerisinde, Ermeni lejyonları Araplara ve sonra Türk köy kasabalarına saldırarak yüzlerce Müslüman'ı öldürdü. Kilikya'daki yerli Ermeniler, Güney Rusya ve Orta Anadolu'dan gelen Ermeniler, Türklere saldıran Fransız kuvvetlerine katıldı.⁷⁵

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında Rusya, İngiltere ile aralarında ortaya çıkan problemleri çözüme kavuşturdu. Fransa, bu iki devletin teklifleri ile Osmanlı Devleti'ni paylaşma planları içerisine girmeyi kabul etti. Osmanlı Devleti'nin Balkan Savaşları esnasında uğradığı büyük kayıpları gören Fransa, İngiltere ve Rusya'nın iştahlarını kabartması, I. Dünya Savaşı içinde Ermenileri maşa olarak kullanmaya devam ettiler.⁷⁶

1.4.6.A.B.D.'nin Politikası

A.B.D. ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler, 19. yy. başlarında başlamıştır. Bu ilişkiler genel olarak siyasi değil ekonomik, dini ve ticaridir. Osmanlı Devleti'nin bünyesindeki Anadolu ve Ortadoğu topraklarının zenginliği, Amerika'nın bu bölgeyi gözaltına almasına sebebiyet vermiş ve bu bölgelerde bir çıkar unsuru oluşturmaya çalışmaya başlamışlardır. İşte bu unsur Fransa, Rusya ve İngiltere tarafından kullanılan Ermenilerdi. Bu millet üzerinde misyoner örgütleri, okulları ve hastaneleriyle etkili olmaya çalışmışlardır. Hatta Osmanlı Devleti içerisinde bulunan Ermenilerin, A.B.D' ne göçlerinin tek sebepleri Protestan misyonerlerdir.⁷⁷

Amerikan-Ermeni yakınlaşmasının tabii sonucu olarak, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Anadolu'dan Amerika'ya toplu Ermeni göçleri başladı. Bu durum 19. ve 20 yüzyıl boyunca devam etti. Böylece Amerika'da, özellikle Türk Amerikan ilişkilerinde ortaya çıkan siyasi bunalımların sebebinin oluşturdu.⁷⁸

Osmanlı topraklarından Amerika'ya Ermeni göçleri, Amerikan Protestan misyonerler aracılığıyla gerçekleşti. Ermeni gençlerini seçip yükseköğretim için

⁷⁵ Kara yumak, 2007;S: 110

⁷⁶ Kara yumak, 2007;S: 110

⁷⁷ Kara yumak, 2007;S:111

⁷⁸ Kantarcı, 2003;S: 11

Amerika'ya gönderdiler. Bu gençlerin bir kısmını Amerikan teoloji(Din Bilimi) fakültelerinde okutup yetiştirdiler. Buralarda yetişen genç dinamik Ermeni gençleri, Ermeni kolonisinin çekirdeğini oluşturarak koyu birer Türk düşmanı olarak yetiştirildi ve Amerika'da, Türk imajını karalama çalışmalarında bulundular.⁷⁹

Amerika'ya göç eden Ermeniler burada Osmanlı Devleti aleyhinde çalışmalarına zemin bulmuş; bunun yanı sıra maddi imkânları ve Ermeni örgütler için bomba eğitimi yapmalarını da sağlamıştır. Bu sayede Amerika içerisinde önemli mevkilere ulaşan Ermeniler, Ermeniler katlediliyor propagandasını, Amerika'ya inandırıp onları yanlarına çekmeyi başarmışlardır.⁸⁰

⁷⁹ Şimşir, Bilal. Ermeni Sorunu (1774–2005). 2. Basım. Ankara: Bilgi Yayıncılık, 2005,99

⁸⁰ Şimşir,2005

BÖLÜM 2. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN BAŞLAMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN SAVAŞA GİRİŞİ

2.1. Savaşın Başlaması

Savaşın başlama sebebi asıl itibari ile 19.yy'da başlayan sanayileşme akımının Avrupa'da merkezîleşmesidir. Ayrıca Fransız ihtilali ile Avrupa'yı sarmalayan milliyetçilik akımı bu bölgedeki güç dengelerini büyük ölçüde etkilemiştir. Bilindiği gibi Fransız İhtilali ile Almanya ve İtalya merkezîyetçiliğinde iki büyük güç ortaya çıkmıştır. Yeni ulus devlet akımları da savaşın başlama sebepleri arasında yer almaktadır.

Fransa merkezi güç olarak ortaya çıkan Almanya ile tek başına savaşma riskini göze alamamasıyla savaş akımları dünya geneline yayılmıştır. Kısaca savaş alanında yer almak isteyen bütün büyük güçler yanına bir başka devleti sürükleyerek savaşa girmek istemişlerdir. Zaten bu savaşın amaçları arasında yer alan amaçlardan biri de sömürge güçlere egemen olmaktır. Bu sebeple hiçbir büyük devlet savaşmama kararı alamamıştır.

19. yüzyıl boyunca İngiltere'nin izlediği dış politika üç temel esas üzerine oturtulmuştu⁸¹ :

1-Avrupa'da "kuvvetler dengesini" korumak yani, kıtada herhangi bir gücün egemen duruma gelmesine mani olmak ki Almanya'nın 1870'den itibaren dengeleri sarstığı ortadaydı.

2-Denizlerde rakipsiz bir güç olarak egemenliğini sürdürmek.

3-Sömürgeleri arasındaki bağlantı noktalarının güvenliğini sağlamak.

Yukarıdaki ilkelerden de anlaşılacağı gibi İngilizler 'in savaştan beklediği asıl menfaat merkezi, güç dengeleri içinde yer alabilmektir. Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu hakkında iyi düşüncelerin oluşmaması da bu merkezîyetçi anlayışındandır.

Osmanlı ve Almanya'nın birbirine yakın tavırlar sergilemesi İngiltere'nin sömürgecilik faaliyetleri için tehdit unsuru olarak görülmüştür. Bu nedenle

⁸¹ Age,2006

Almanya'nın durulması hedefi ile İngiltere ve Fransa tarafında yer almıştır. İngiltere'nin strateji değişiminin en önemli nedeni ise Osmanlı Devleti'nin zayıf görünümüdür. Ayrıca İngilizleri strateji değişimine iten bir diğer neden ise Osmanlı-Rus savaşının (1877-1878) Osmanlı devletini yıkacağı kanaatidir.⁸² Savaş alanında yer alacak güç dengeleri bu şekilde oluşum göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu ilk aşamada tarafsız kalma tutumuyla büyük devletlerin birbiri ile çekişmelerinden yararlanmak istemiştir. Bu politika tarihe denge politikası olarak geçmiştir. Dengelerin sarsılması ise politikaların esas manasıyla bir sonuca ulaşmasına engel olmuştur.

2.2. Osmanlı Devleti'nin Savaşa Girişi

Denge politikasından bir sonuca ulaşamayan Osmanlı Devleti'nin savaşa katılma arayışları içerisinde bir devlete yakınlaşma şeklinde bir politika izlenmemiştir ama büyük güçler karşısında bir safta yer almamak için çeşitli ittifaklar yapma girişiminde bulunmuştur. “Osmanlı Devleti, Balkan Savaşlarındaki yenilginin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah etme işlerine girişirken, bir yandan da iki bloğa ayrılmış; Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için birtakım ittifak teşebbüslerinde bulunmuştu”.⁸³

Osmanlı Devleti'nin savaş karşısında ittifak arayışları dostane arayışlar ile sürmüştür. Osmanlı Devleti ittifak politikalarını belirlerken devletlerarasında geçmişe dayanan ikili ilişkileri göz önünde bulundurmıştır. Bu nedenle ilk ittifak teşebbüsü İngiltere'ye karşı yapılmıştır. Ancak daha önce belirttiğimiz gibi İngilizlerin dış politika anlayışlarında yaşanan dönüşüm bunun oluşmasına engel olmuştur. İtalyanların Trablusgarp'a saldırması, Avusturya'nın Balkan politikaları Osmanlı devletinin ittifak arayışlarında sıkıntılı bir duruma düşmesini sağlayan etmenlerdir. Sonuç olarak Ermeni politikaları ve Rusya, İngiltere ve Avrupa'nın stratejileri ile oluşan yapılanmalar, Osmanlı'nın içinde olmadığı bir yapıyı amaçlamaktaydı.⁸⁴

⁸² Özçelik, S., “Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ve Savaş Yıllarında Donanma Cemiyeti'nin Türk Denizciliğine Katkıları”, *Beşinci Askerî Tarih Semineri Bildirileri 1 – Değişen Dünya Dengeleri İçinde Askerî Ve Stratejik Açından Türkiye-* (23-25 Ekim 1995 İstanbul), Ankara 1997, S. 453-468.

⁸³ <http://www.Ataturkinkilapları.Com/Ads/43/Osmanli-Devleti%E2%80%99nin-İ-Dunya-Savas%E2%80%99ina-Katilmasi.Html> ,5.4.2015

⁸⁴ Özçelik,1997:453-468

İngiltere ile ittifak gerçekleşmeyince Osmanlı Devleti başka güçler ile ittifak çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmalardan bir tanesi de Bulgarlardır. Lakin bu defa ittifak teklifi, Bulgaristan tarafından yapılmıştır. Ancak bu ittifak arayışı Bulgarların Makedonya'dan geniş toprak talep etmesi Almanya'nın bu ittifaka olumlu bakmaması nedeniyle gerçekleşmemiştir.⁸⁵

İttifak çalışmalarının sona yaklaşılırken üçlü ittifak düzeninin zayıflığı gözler önündeydi. Bu aşamadan sonraki ittifak arayışları birinci görüşmelerden kaçan devletler ile gerçekleşmiştir. Osmanlı son ittifak girişimlerini sadece yalnız kalmama amacıyla gerçekleştirmiştir çünkü bu savaşta yalnız kalmanın Osmanlı Devleti' ne zarar vereceğini düşünen paşalar vardır.⁸⁶

Fransızlar Cemal Paşa ile Rusya'nın rızası olmadan bir ittifak yapma niyetinde değillerdi. Bu teklif Rusya'nın çekinceleri nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bu sonuçlardan sonra Osmanlı istemeden de olsa Almaya ile ittifak yapmak zorunda kalmıştır. Osmanlı içinde savaşta yalnız kalınmamasını savunan birçok paşada Almanya ile ittifakı desteklemiştir. “ Alman ittifakına taraftar olanların başında Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis Reisi Halil Bey geliyordu. Bununla beraber üçlü ittifak bloğuna katılma teklifi ilk önce Avusturya'dan gelmiş, bu teklif üzerine Osmanlı Devleti, 22 Temmuz tarihinde ittifak için Almanya'ya başvurmuş ve II. Wilhelm'in isteği üzerine Almanya, Osmanlı Devleti ile ittifak görüşmelerine başlamıştır”.⁸⁷Taraflar uzun süren görüşmelerden sonra beraber hareket etme kararı almışlardır.

Almanya ile ittifak nazarında yapılan görüşmeler 27 Temmuz 1914'de başlamış ve 2 Ağustos 1914'de sonuçlanmıştır.” İtilaf Devletleri taraftarı olarak bilinen Maliye Nazırı Cavit Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve kabinenin diğer birçok üyeleri, bu gizli görüşmelerden haberdar edilmemişler ancak ittifak imzalandıktan sonra kendilerine haber verilmiştir“.⁸⁸ Osmanlı Devleti'nde yer alan paşalar da savaşta ittifak çalışmaları sırasında anlaşmazlık yaşamışlardır. Kısaca savaş daha başlamadan Osmanlı'ya zarar vermeye başlamıştır.

⁸⁵ Age,1997

⁸⁶http://www.Dailymotion.Com/Video/Xt2im5_1914-1-Birinci-Dunya-Savasina-Osmanli-Nin-Girisi-İttihat-Ve-Terakki-Almanya_News ,5.4.2014

⁸⁷ <http://www.Tariharastirmalari.Com/Birincidunyasavasi.Html> ,5.4.2015

⁸⁸ <http://W3.Gazi.Edu.Tr/~Vahdet/Belgelerle.Pdf> ,5.4.2015

Almanya-Osmanlı ittifakında taraflar şu ilkelere uyma kararı almışlardır ⁸⁹:

- Almanya ve Osmanlı, Sırbistan ile Avusturya arasında çıkan anlaşmazlıklar karşısında tarafsız kalacak.
- Rusya ile Avusturya arasında oluşabilecek bir savaş halinde Almanya, Avusturya'ya yardım ederse Osmanlı da bu savaşa katılım sağlayacaktır.
- Oluşan şartlar Osmanlı'yı bir tehdit altında bırakırsa Almanya Osmanlı'yı silah gücü ile savunacaktır.
- Bu anlaşma 1918 yılının sonuna kadar geçerliliğini koruyacak ve beş yıllık zaman zarfında iptal edilmezse otomatikman yürürlükte olacaktır.

Bilindiği gibi savaş 1914 yılının Ağustos ayında patlak vermiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı, Almanya ile ittifak çalışmalarını tamamlamıştır. Ancak bu durum birçok güç tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Yukarıda belirttiğimiz Alman – Osmanlı ortaklığından haberi olmayan İtilaf Devletleri, savaş zamanında Osmanlı'yı tarafsız kalması için ikna etmeye çalışmışlardır. Buradaki amaç Osmanlı'nın elinde bulunan Boğazları kullanarak Rusya'ya yardım edebilmektir. Özellikle Rusya bu konunun hassasiyetine önem veriyordu. Buradan Osmanlı'nın bir ittifak kurmaması halinde karşı blokta yer almasının muhtemel olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Rusya'ya yardım etmek tarafsızlığı zedeleyecek ve Osmanlı'yı hedef haline getirecekti. ⁹⁰

Bu gelişmelerle Osmanlı'nın istediklerini doğrudan elde edemeyeceği kesinleşmiştir. Osmanlı ittifak anlaşmasına rağmen savaş karşısında bağımsızlığını ilan etse de Ağustos ayında Almanya'nın stratejileri doğrusalına savaşa sürüklenmiştir. Alman stratejilerinin ilk ayağı “iki Alman savaş gemisinin Boğazlara sığınması” olmuştur. “Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi 10 Ağustos'ta Çanakkale'ye sığındı”. Osmanlı'nın bu olay sonrasında ilgili gemilerle personelinin tarafsızlıkla gözetilmesine alınması diğer devletlerce beklenmiştir ama Osmanlı, Almanya'nın bu olaya karşı çıkması ile kayıtsız kaldı. “Bunun üzerine, güya Osmanlı Devleti bu gemileri daha önce Almanya'dan satın almış oldu ve gemilere Türk bayrağı çekilerek tayfalara da

⁸⁹ http://www.Acikders.Org.Tr/Pluginfile.Php/3783/Mod_Resource/Content/1/14-Hafta.Pdf ,5.4.2015

⁹⁰ <http://www.Milliyet.Com.Tr/Osmanli-Savasa-Nasil-Girdi--Gundem-2027474/> ,5.4.2015

fes giydirildi ve Goeben'e Yavuz ve Breslau'a da Midilli adları verilerek Osmanlı donanmasına katıldı. Bu durum, İtilaf Devletleri'nin gözünden kaçmadıysa da, Osmanlı Devleti'ni tarafsızlıktan ayırmak istemediklerinden seslerini çıkarmadılar⁹¹. Osmanlı Devleti'nin görünür savaş gerekçesi budur. Aslında arka tarafta Almanya ile imzalanan İttifak Anlaşması'nın etkisi bunun üstünde daha fazladır. Bu olaydan sonra Osmanlı donanması, bu iki geminin komutanı olan Amiral Souchon'un komutası altına verildi ki, bu durum Osmanlı Devleti'nin savaşa katılmasında büyük rol onacaktır⁹².

Osmanlı'nın savaşa girmesinin görünen yüzü, yukarıda belirttiğimiz gibidir. Almanya Osmanlı'yı savaşa iki yönlü strateji ile sokmuştur. Almanya, Osmanlı ile Kafkas cephesini garantiye alma niyetindeydi ve Rus kuvvetlerine karşı Osmanlı kozunu kullanmıştır. Osmanlı ise şartlar tam manası ile oturmadıkça savaşa girme niyetinde değildi çünkü Bulgaristan savaşa henüz katılmamıştı ve Romanya'nın tarafsız olmama ihtimali vardı. Bu nedenle savaşa girmesi kesin olan Osmanlı Bulgarları savaşa sokmak için diplomatik girişimlerde bulunmuştur. Bu girişimler sonucunda Bulgarlar Romanya'dan çekinerek savaş niyetli olmamışlardır. Romanya ise tarafsızlık konusunda ikna edilememiştir. Bu yönü ile Kafkaslar stratejik tehditlerinden arındırılmamıştır.

Bütün bu olaylara rağmen Eylül ayında Marne Muharebeleri gerçekleşmiştir. Almanya bu muharebe sonrasında Askeri stratejilerini tamamı ile Osmanlı üzerinden kurmuştur. Çünkü Fransız tehdidi daha belirgin hale gelmiştir. Almanya stratejik olarak şu denklemi kullanmaktaydı: "Almanya şimdi Rusya ile esaslı bir mücadeleye girdiğine göre, Avusturya da Rusya karşısında pek bir şey yapamadığına göre, Osmanlı Devleti'nin de Rusya'ya bir cephe açmasını istiyordu". Bu strateji sonrasında Osmanlı'nın savaşa girmekten başka çaresi kalmamıştır.⁹³

Almanlar bu gelişmeler ışığında Osmanlı'yı savaşa sokmak için gerek askeri gerek diplomatik bütün olanakları sonuna kadar kullanmışlardır. Başta Harbiye Nazırı Enver Paşa olmak üzere, kabinenin bazı üyeleri de devletin savaşa girmesini istiyorlardı. Bunun sonucu olarak, Enver Paşa'nın emri ile Amiral Souchon Osmanlı

⁹¹ [Http://Www.Milliyet.Com.Tr/Osmanli-Savasa-Nasil-Girdi--Gundem-2027474/](http://www.Milliyet.Com.Tr/Osmanli-Savasa-Nasil-Girdi--Gundem-2027474/) ,5.4.2015

⁹² Akşin, S. (2000), Türkiye Tarihi Çağdaş Türkiye C.4 (1908-1980), (Ed.Sina Akşin), İstanbul: Cem Yayınevi,330-338

⁹³ [Http://Www.Milliyet.Com.Tr/Osmanli-Savasa-Nasil-Girdi--Gundem-2027474/](http://www.Milliyet.Com.Tr/Osmanli-Savasa-Nasil-Girdi--Gundem-2027474/) ,5.4.2015

donanmasını alarak, 29-30 Ekim 1914 gecesi Karadeniz'e çıktı ve Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tuttu".⁹⁴ Savaşa Osmanlı'yı dâhil etme aşaması bu sonuç ile tamamlanmıştır. Bu gelişmelerden sonra Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı'ya karşı savaş ilan etmişlerdir. Bu sonuç ile Osmanlı – Alman ittifakı tamamlanmıştır.

2.3. Kafkas Cephesi'nin Açılması ve Sarıkamış Harekâtı

Kafkas Cephesi yukarıda da belirttiğimiz gibi Almanların zorlama çabaları ve korkuları sonucunda oluşturulmuştur. Osmanlı Devleti bu cephede her ne kadar ittifak yapmış olsa da açık hedef konumundadır ve yardım edebilecek en yakın güç Ruslar ile boy ölçüşmesi mümkün olmayan Avusturya'dır. Cephe Türkiye tarihinde büyük bir yankı uyandıran Sarıkamış Taarruzuna konu olmuştur.

Sarıkamış Taarruzu 20 Aralık 1914'de Enver Paşa'nın 150.000 kişilik Türk gücüne Sarıkamış-Ümraniye hattına taarruz emrini vermesiyle başlamıştır. Bu taarruzda asıl amaç Rus ordusunun arkasından gidip Rus işgaline engel olmaktır ancak zorlu kış şartları bu harekâtın olumlu sonuçlar doğurmasını engellemiştir. Bu harekât yaklaşık bir yıl sürede Türk ordusu 90.000 askerini kaybetmiştir. Bu durum üzerine Rusya Malazgirt-Van bölgesine ulaşmıştır.⁹⁵

Askerlerimiz bu savaşta büyük bir trajedi ile karşılaşmıştır ve yukarıda belirttiğimiz gibi Osmanlı'nın bu cephede yalnız olduğu tezi doğrulanmıştır. Almanya, Osmanlı'yı sadece sonucu geciktirici bir faktör olarak kullanmıştır. Osmanlı – Alman ittifak anlaşmasında da olduğu gibi Almanlar, Osmanlı'ya hiçbir zaman askeri destek taahhüdünde bulunmamış silah desteğini taahhüt etmişlerdir. Doğu cephesinde faaliyet, Çanakkale harekâtının başarısızlığı sebebiyle, Rusların 1916 yılı başından itibaren taarruza geçmesiyle başlamıştır. 1916 Şubatında Ruslar Erzurum'u, Nisanda Trabzon'u, Temmuzda da Erzincan ve Muş'u düşürdüler. Doğu cephesinde Türk-Alman planı suya düşmüş oluyordu.⁹⁶

⁹⁴ [Http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/19/1271/14628.Pdf](http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/19/1271/14628.Pdf), 5.4.2015

⁹⁵ Keleş Yılmaz, Vahdet, "I. Dünya Savaşı Başlarında Kafkasya Ve Çevresine İlişkin Stratejik Yaklaşım Ve Faaliyetler", 8. Askeri Tarih Semineri Bildirileri, Cilt: 1, (Ankara: Genelkurmay Basım Evi, 2003).

⁹⁶ Age,2003

BÖLÜM 3 I.DÜNYA SAVAŞI VE ERMENİLER

3.1.Dünya Savaşı Sırasında Ermeniler

Birinci Dünya Savaşı öncesi büyük güçler Ortadoğu coğrafyasının paylaşımı konusunda uzlaşma sağlamışlardı. Anadolu ekonomik açıdan etki alanlarına ayrılırken birçok ayrılıklar olmasına karşın sonunda müzakerelerle anılan paylaşım planlanmıştı. Bu bağlamda 1910 yılında Almanya, Rusya'nın kuzey İran'daki nüfuzunu kabulüne karşılık Rusya da Almanya'nın inşa edeceği Berlin-Bağdat demiryolu hattı inşa imtiyazına muhalefet etmemeyi taahhüt etmekteydi ancak Almanya, Rusya açısından tehlikeli olacak şekilde Doğu Anadolu'da demiryolu hattı döşememe garantisini vermemekteydi. Böylece "Osmanlı Devleti'nin ekonomik nüfuz alanlarına ayrıştırılma süreci başlamıştı. Bu bağlamda 1913 Mart ayında İngiltere, Güney Mezopotamya ile Basra Körfezindeki ekonomik kontrolünü Osmanlı Hükümeti'ne kabul ettirmiştir".⁹⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın görünür sebebi, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi idi. Bu olay karşısında Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ve Rusya'nın Sırbistan'ı, Almanya'nın Avusturya'yı desteklemesi sonucu Avrupa'yı uzun yıllar içinden çıkamayacağı bir bataklığa sürükledi.

1914 yılında Osmanlı İmparatorluğu İngiltere, Fransa ve Rusya üçlü İtilaf ile Almanya, Avusturya ve İtalya tarafından oluşturulan üçlü ittifak saflarından birisiyle anlaşma niyeti taşımasına rağmen 1914 Ağustos ayında seferberlik ilan eden Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa gireceği kesinleşti. İngiliz savaş gemileri tarafından takip edilen Alman donanma gemileri Goeben ve Breslau, 1914 Ağustos ayında Boğaz'dan geçtikten sonra Osmanlı donanmasına verildi. İsimleri Yavuz ve Midilli olarak değiştirilen eski Alman, yeni Osmanlı kruvazörlerinin Karadeniz kıyısındaki Rus limanlarını bombalamasından sonra Osmanlı İmparatorluğu fiili olarak üçlü ittifak içinde Birinci Dünya Savaşı'na katıldı. Osmanlı İmparatorluğu, 2 Ağustos 1914 yılında Alman İmparatoru II. Wilhelm'in isteği üzerine iki devlet arasında anlaşma imzalandı.⁹⁸

⁹⁷ Mead Edward Earle; Bağdat Demiryolu Savaşı, Çev. K. Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971, S. 142-147

⁹⁸ Oral Sander, Anka'nın Yükselişi Ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, S. 285.

1914 Temmuz’unda I. Dünya Savaşı’nın başlamasından sonra Almanya’nın liderliğindeki İttifak bloğuna dâhil olan Osmanlı İmparatorluğu, 1914 Ağustos’unda seferberlik ilan etti. Osmanlı İmparatorluğu’nun savaşa girmesi kesinleşmesinin buradaki Amerikan vatandaşlarının can ve mal güvenliğini tehlikeye sokacağını düşünen Morgenthau, Babıâli’nin savaşta tarafsız kalmasından yana idi⁹⁹ fakat “Amerikalı misyonerlerin Amerikan basınına can ve mal güvenliklerinin tehlikede olduğu yollu haberler yollamaları üzerine Washington, North Carolina ve Tennessee adlı savaş gemilerini Osmanlı karasularına yolladı”.¹⁰⁰

ABD’nin savaş gemilerini Osmanlı karasularına yollamasını, Babıâli’nin Washington büyükelçisi Ahmet Rüstem Bey tarafından büyük bir tepkiyle karşılandı. Washington Evening Star gazetesine 8 Eylül 1914 yılında verdiği demeçte Ahmet Rüstem Bey, “İngiltere ve Fransa’nın Türkiye’de Hıristiyanlara katliam yapıldığı yalanını Amerikan kamuoyunun önünde serdiklerini ve bu yalanı bahane ederek Türk limanlarına Amerikan savaş gemileri gönderilmesini istediklerini” söyledi.¹⁰¹

“Geçmişte ayaklanmaların bastırıldığını fakat Ermenilerin Hıristiyan oldukları için değil, isyan ettikleri için Fransa, İngiltere ve Rusya’nın desteğiyle Osmanlı Devleti’ni zayıflatmak istedikleri için cezalandırıldığını” belirttiği demecinde, Osmanlı İmparatorluğu’nu suçlayan haberlere yer veren Amerikan basınına da eleştiren büyükelçi Ahmet Rüstem Bey, kimsenin Ermeni olayları konusunda Babıâli’yi suçlamaya hakkı olmadığını, “eğer zenciler, Japonlarla işbirliği yaparak ABD’yi işgal etmeye kalkışır, Washington’un tutumu ne olur?” tepkisini bu sorusuyla göstermeye çalıştı.¹⁰²

Ahmet Paşa’nın sorusu cevapsız da kalsa Osmanlı’nın Ermenileri devletin bekası için tehdit unsuru olarak gördüğü ortadadır. Ermenistan’ın Osmanlı içinde paralel yapılanma tavırlarına giriştiği ve en sonunda terörizme sığındığı, uluslararası ülkeler tarafından da bilinmesine karşın dünya hala bunu anlamamakta ınatmaktadır. Türkiye’nin yükselmesini istemeyen politikalar barış söylemlerine karşın konuştukları kadar barışı istememektedirler. “2 Kasım 1914’te Rusya; 5 Kasım

⁹⁹ Erhan, Çağrı. Türk - Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri.1. Basım. Ankara: İmge Yayınları, 2001 S; 384

¹⁰⁰ Oren, Michael B. Power, Faith, And Fantasy: America In The Middle East1776 To The Present. 1. Basım. London: Norton, 2008, S: 328

¹⁰¹ Şimşir, Age 2005, S: 130

¹⁰² Şimşir, Age, 2005, S: 130

1914'te de Fransa, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etti".¹⁰³ Bu savaşın gelişimi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi hakkında tarihçiler hala bir fikir birliğinde değildir çünkü hediye edilen savaş gemilerinin Osmanlı iradesi dışında faaliyete giriştiği düşünülmektedir. Osmanlı'nın içinde bulunan azınlıkların Osmanlı için bir güç kaynağı olması yanında en büyük zayıflığı olduğu batılı ülkelere bilinmekteydi. Sonucu tartışmalı olsa da Osmanlı İmparatorluğu savaşa girmiştir.

I. Dünya Savaşı'nda, Osmanlı askeri olarak düşmanla savaşan veya önemli hizmetlerde çalışan Ermeniler de bulunmasına rağmen, bunların büyük bir kısmı cephede düşmanla birlikte Türklere karşı savaşmış, cephe gerisinde de kadın, çocuk, yaşlı ayırımı yapmaksızın katliam politikası izlemişler, yüzbinlerce Müslüman'ın yaşam hakkını gasp ederek yurdu bir harabe haline çevirmişlerdir.

Devletin bunları yatıştırmak ve durdurmak için aldığı tedbirler istismar edilmiş ve İtilaf Devletleri'nin de tahrik ve vaatleriyle Ermeniler, bin yıl refah içinde yaşadıkları ülkeyi parçalamaya başlamışlardır.¹⁰⁴

19. asrın başlarından itibaren Rusya'da yerleşik olan Ermeniler, Üniversitelerde okuma ve öğretmenlik yapabilme hakkına sahipti. Bu çerçevede Kazan Üniversitesi ve Petersburg Üniversitelerinde Ermeni Dili ve Edebiyatı Fakültesi açılmıştır. 20.yy'ın başlarında ise Ermeniler kendi dergilerini yayınlamaya başlamıştır. Yukarıda belirtilen haklar yüzünden Ermeniler, Rusya'yı adeta tabulaştırmış ve kendilerinin kurtarıcısı gibi görmüştür, bu aldatmacaya kanarak Rus ordusuna katılmış; Osmanlı ve İran'a karşı savaşmıştır.¹⁰⁵

Devletin bunları yatıştırmak ve durdurmak için aldığı tedbirler istismar edilmiş ve İtilaf Devletleri'nin de tahrik ve vaatleriyle Ermeniler, bin yıl refah ve huzur içinde yaşadıkları ülkeyi parçalamaya başlamışlardır ve bunu yaparken suçluluk psikolojisine girmeleri beklenirken faaliyetlerine arttırarak devam etmişlerdir.¹⁰⁶

¹⁰³ A. Haluk Ülman, I. Dünya Savaşı'na Giden Yol Ve Savaş, 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, S. 321.

¹⁰⁴ Hüsamettin Yıldırım, Ermeni İddiaları Ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000, S. 7.

¹⁰⁵ Vardan Parsamyan, İstoriya Armyanskogo Naruda 1801-1900 G, Erivan, Haystan Yayınevi, 1972,S. 64

¹⁰⁶ Yıldırım, Age, 2000;S:7

Bu olaylar çerçevesinde Rusya-Ermenistan ilişkileri uzun bir döneme denk gelmektedir. “Çarlık Rusya’sı, Gürcülere ve Azerbaycan Türklerine güvenmediği için Rusya’nın güneyini koruyacak toplum olarak Ermenileri müttefiki olarak seçmişlerdir. 1. Dünya Savaşı’nda 1918’de bağımsız bir devlet olma olanağını bulan Ermeniler, 1922’de Kafkasya Federasyonu’na, 1936’da da SSCB’ye (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) üye olmuştur”.¹⁰⁷

I. Dünya Savaşı sonrasında imzalanan barış antlaşmalarında insan haklarının korunmasına dönük çalışmalar hissedilebilmektedir ancak devletler bu konuyu daha çok azınlıkların korunması açısından ele almışlardır ve yaptıkları açıklamalarla kendi topraklarında kalan azınlıklara ne türlü haklar ve garantiler sağlayacaklarını ifade etmişlerdir.¹⁰⁸

Fransa Devleti, I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ile Çukurova konusunda anlaşmıştır. Buna göre Fransa, Çukurova Bölgesi’ne hâkim olmuştur. Çukurova’nın Fransa’ya bırakılması gizli bir anlaşma olan “Sykes-Picot” Antlaşması ile gerçekleşmiştir. Bu anlaşmaya göre İngiltere, Musul ve Çukurova’yı Fransa’ya bırakılırken, Fransa da Filistin’i İngilizlere bırakmıştır. Fransa aynı zamanda bu Ermenistan’a Çukurova’da bulunan Ermenilerin bağımsızlığını tanıyacağını belirtmiştir. Azınlıkların desteğini almak isteyen Fransa Devleti, bu amaçla 1916 yılında Kıbrıs’ta 3.000 Ermenin askeri eğitim alması için Kahire’ye komutan göndermiştir. Fransa bu tavrı ile “Doğu Lejyonunu” oluşturma istemini eyleme koymuştur.¹⁰⁹

3.1.1.Ermeni Çeteler ve Komiteler

Osmanlı İmparatorluğu’nun birçok cephede savaşmasını kazanç olarak düşünen Ermeni çeteleri ve komiteleri ise faaliyetlerine tüm çabalarıyla devam ediyorlardı. İmparatorluğun bu durumdan büyük zarar gördüğünü düşünen üst düzey Osmanlı yöneticileri ise bunu engellemek için kapsamlı önlemler almak için fikir birliği aldılar. Osmanlı Dâhiliye Nezareti’nin Sadarete gönderdiği 26 Mayıs 1915 tarihli tezkeresinde alınacak önlemler şu şekilde belirtildi:

¹⁰⁷ www.Eurasia.Ru/Country.Cgi?İd=2

¹⁰⁸ Doğan, İlyas, Devletler Hukuku, Ankara, Seçkin, 2008.S:330

¹⁰⁹ Zafer Özkan, Tarihsel Akis İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi, Er Ofset San.Ve Tic. A.S, İstanbul, 2001, S.53.

“Savaş yörelerine yakın olan yerlerde oturan Ermenilerin bir kısmı ordunun, harekâtını zorlaştırır davranışlarda bulunmakta, halka saldırmakta ve isyancılara yataklık etmektedirler. Bu yüzden, Van, Bitlis, Erzurum vilayetleriyle, Adana, Mersin, Osmaniye ve Kozan kazaları, Maraş’ın merkezi dışında Maraş mutasarrıflığında, Halep vilayetinde, İskenderun, Antakya kazalarında oturan Ermenilerin yerleri değiştirilecektir. Bunlar, Musul ve Zor mutasarrıflıklarının Van vilayetiyle bitişik kuzey kısımlarına, Halep vilayetinin doğu ve güneydoğusuna ve Suriye vilayetinin doğusuna nakledileceklerdir.”¹¹⁰Bir yandan komiteler, diğer taraftan da içerideki ve dışarıdaki kiliseler, bağımsız bir Ermenistan’ın kurulması için bundan daha iyi bir bahane bulunamayacağı kanaatine varmışlardır.¹¹¹Dünya Savaşı bahanesini ele alarak Osmanlı’ya karşı güçlerin sömürülerine aldanıp bahanelerini uygulamaya geçirmişlerdir. Bu gaye ile 1914 yılı Haziran ayında Erzurum’da toplanan kongrede Taşnaksutyun, mevcut hükümetin Hıristiyanlığa ve Ermenilere uyguladığı bu zamana kadar süregelen politikayı ve yaptığı ıslahatları yürütmedeki halini neden olarak göstererek İttihat ve Terakki Hükümeti’ne karşıt bir tavırda bulunmada karar kılmıştır.¹¹²

Ermenilerin çoğunluğunun bulunduğu Türkiye Ermenileri ve onların yaşadıkları yerler, vatanımızın en geniş topraklarıdır. Davamız, Berlin Antlaşması’nın 61. maddesiyle bir hak durumuna gelmiş ve diğer devletler tarafından da tanınmıştır. Osmanlı Devleti’nin zayıflaması nedeniyle, parçalanması söz konusu olduğundan, aşağıdaki hususları gerçekleştirmek tarihi bir zorunluluk olmuştur¹¹³:

- A. Ermeni komitecileri bütün çabalarını Ermeni davası için harcayacaklardır.
- B. Bu duruma göre ihtilalin uğraşı sahası Türkiye’de yaşayan Ermenilerin sahası olacaktır.
- C. Ermenilerin geleceklerini Osmanlı Devleti’nin kaderinden ayırmak gerekeceğinden, Ermenilerin ilk amacının koşulu Ermeni bağımsızlığıdır.”

Ermeni çeteler Anadolu’da katliam girişiminde bulunmuşlar ve milleti sadık olarak üzerlerine düşen görevlerini bu şekilde yerine getirmişlerdir.

¹¹⁰ Mazıcı, Nurşen. Uluslararası Rekabette Ermeni Sorununun Kökeni 1878 -1920. 2. Basım. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2005s:102

¹¹¹ Süslü; Age; S:64

¹¹² Uras; Age, 1987;S:579

¹¹³ Age

3.1.2. Anadolu'daki Ermenilerin 1. Dünya Savaşı Sırasındaki Aktiviteleri

Savaş öncesi Rusya'nın Ermeni Komiteleriyle, kilise okulları ve çetelerin yürüttükleri propaganda, teşkilatlanma ve silahlanma faaliyetleri, savaş başlar başlamaz hemen uygulamaya konulmuştur. Bu amaçla Kafkaslar 'da toplanan gönüllü subaylarına siyasi sebeplerle Rus Hükümeti tarafından Sibirya'ya sürülmüş 180 bin Ermeni'yle, Osmanlı Devleti'nden birçok kişi katılmıştır. Bunların en faal reisleri ise, savaş başlarında “ Rusya'ya kaçan ve Armen Garo takma adını kullanan Osmanlı Erzurum Mebusu Krakin Pastırmacıyan, Antratik (General), Zangezorlu Şabaş Orbelyan, Yüzbaşı Melik, Karabağlı Avan Han (General), Tarahanof Kardeşler, Atabekof, Monuşak Kadın, Arkepiskopos Manuçaryan, Doktor Paşayan, Sarkis Parsehyan, Şahrikyan, Hajuk, Hraç, Zohrap, Murad (Hamparsum Boyacıyan) Osmanlı Van Mebusu ve Taşnaksutyun yetkililerinden V. Papazyan” idi.¹¹⁴

3.1.3. Ermeni Gönüllülerinin Faaliyetleri

Ermeni gönüllü faaliyetleri ana konusu itibari ile kışkırtmalar neticesinde ortaya çıkan ve Osmanlı Devleti'ne ve halkına yönelik olan faaliyetlerdir. Bu anlatıma konu olan “ ilk kışkırtmalar Ayastefanos Antlaşması ile eline geçirdiği büyük fırsatı Berlin Konferansı ile kaybeden Rusya'dan” gelmiştir. Rusya'nın bu büyük Ermeni ilgisi zamanla İngilizlerin ve Fransızların da dikkatini çekmiştir. Bu kutuplar daha sonra Anadolu'da misyonerlik faaliyetleri yürütmeye başlamışlardır ve bu misyonerlik çabaları ile 1980'den itibaren Doğu Anadolu Bölgesi'nde Ermeni komiteler kurulmuştur. Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklandıran komitelerin temelini daha önce kurulmuş olan Ermeni hayır cemiyetleri oluşturmuştur.¹¹⁵

Bunların başlangıçtaki faaliyetleri Doğu Anadolu Bölgesi'nde okullar açmak ve buradaki Ermenileri aydınlatmaktır. Bu sebeple Ermeni derneklerinin yaptığı faaliyetler, Osmanlı Devleti tarafından tehlikeli sayılmadığı için rahat bir ortamda çalışma fırsatı bulmuşlardır.¹¹⁶

Üç millet Osmanlı Devleti'ne Harp yapılmaya başlanmasıyla sorun çıkartmış ve bu milletler kendi çıkarları doğrultusunda savaş boyunca hareket etmişlerdir. Bunların en başında Ermeniler gelmektedir. Ermeniler başlarında bulunan ülkelerden

¹¹⁴ Uras; Age, 1987;S:591

¹¹⁵ Hallaçoğlu, Age 2014 , S.18

¹¹⁶ Age

sıyırılarak bu ülkeler arasından kendi bağımsızlığını ilan edip bir Ermeni Devleti kurmak istemişlerdir. Bu durum İtilaf Devletleri'nin işine gelmiştir ve Ermenilere silah dağıtmışlardır. Böylece Ermenilere bağımsız ülke sözleri vererek Osmanlı Devleti'ne karşı kıskırtmışlar ve parçalatmaya çalışmışlardır. Osmanlı bu durumda bu zamana kadar yürütmüş olduğu Ermeni politikasını bir kenara bırakarak halkını Ermeni teröründen korumak için Ermenileri göçe zorlamıştır.¹¹⁷

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi kesinleşince, Enver ve Talat Paşalar Ermeni Patriğinin de dâhil olduğu Ermeni cemaatleri liderlerine “Ermenilerin, Osmanlı Devleti'ne sadık kalmaları, askerlik görevlerini yapmaları” yönünde telkinlerde bulundular. Taşnak liderleri ise Enver ve Talat Paşalarla olan bireysel ilişkilerine güvenerek ülkeyi yöneten kilit kadroyu Ermenilerin de ortağı olduğu ata topraklarını birlikte korumaya kararlı olduklarına inandırmaktaydılar ancak bu tutumun samimi olmadığı ve Ermenilerin Osmanlı Devleti'nin dâhil olduğu İttifak mihverinden çok, İtilaf Devletleri'ne yakınlık duydukları görülmekteydi. 1914 sonbaharında eski bir Osmanlı parlamentosu üyesinin de dâhil olduğu pek çok yerli Ermeni, Kafkasya'da Rus askeri makamları ile işbirliğinde bulunmak için yurtdışına kaçtılar.¹¹⁸ Bu gaye ile 1914 yılı Haziran ayında Erzurum'da toplanan kongrede Taşnaksutyun, mevcut hükümetin Hıristiyanlığa ve Ermenilere uyguladığı bu zamana kadar süregelen politikayı ve yaptığı ıslahatları yürütmedeki halini neden olarak göstererek İttihat ve Terakki hükümetine karşıt bir tavırda bulunmada karar kılmıştır.¹¹⁹ Bu arada Ermeni komiteleri Osmanlı topraklarındaki şubelerine şu talimatı vermişlerdir: “Rus Ordusu, huduttan ilerler ve Osmanlı askerleri çekilirse, her tarafta birden eldeki araçlar ile kıyam olunacak. Osmanlı Ordusu iki ateş arasında bırakılacak, mebni ve müesses atı-ı emri ile bombalarla berhava edilecek, yakılacak hükümetin kuvveti dâhilde işgal olunacak, levazım kabileleri örülecek. Bilakis Osmanlı Ordusu ilerlerse, Ermeni askerleri silahlarıyla Ruslara sığınacak ve kıtalarından firarla çeteler teşkil edeceklerdir”.¹²⁰

¹¹⁷ Süslü; Age, 1990;S:64

¹¹⁸ Richard Hovannisian; Armenia On The Road To Independence, University Of California Press, 1967, S.42.

¹¹⁹ Uras; Age, 1987;S:579

¹²⁰ Age

3.2.I.Dünya Savaşında Ermenilerin Çıkarttığı İsyanlar

Ermenilerin isyanları sadece Ermeniler nezdinde gerçekleşmemiştir. Kendisine misyoner diyen birçok misyon sahibi olan güçler Ermenilere yardım etmiştir. Öyle ki “1913 baharında, Ermeni siyasi örgütlerinin mektupları (yazışmaları) ele geçirilir. Bu yazışmalarda Osmanlı İmparatorluğu'nun artık yaklaşan savaşta tarafsız kalamayacağı, bu durumda Ermenilerin endişeleri ve olası seçenekleri dile getirilmektedir. Bu belgelerde Taşnaklar, Ruslardan silah talep eder”¹²¹.

3.2.1 Bitlis İsyanları

Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı'na katılması ile Ermeniler bu savaş ortamından yararlanmak için birçok dış güç ile ittifak yapmak için çaba harcamışlardır. 1914 yılında I. Dünya Savaşı'nın başlaması ile Ermeniler seferberlik ortamında İran ve Rusya'ya sığınmışlardır. Bu ortamda Ermenileri araç olarak kullanmak isteyen devlet sayısı artmış ve Ermeniler bilinçli olarak silahlandırılmıştır ancak silahlanan Ermeniler bağımsızlık arzusu ile isyan teşebbüslerinde bulunmuşlardır. Ermeniler Osmanlı sancağı altında kendi askeri gücünü kurmak için girişimlerde bulunmuşlardır. Zeytun bölgesinde bulunan Ermeniler bu düşünce ile 1915 yılında Maraş bölgesinden Zeytuna cephaneye taşıyan Osmanlı ordusuna saldırmışlar ve 6 askeri şehit etmişlerdir.¹²²Ermeni tehciri iddiaları birçok kaynak tarafından yalanlanmıştır. Ermeniler en büyük iddiası tehcire konumlandırılan Ermeni nüfusu üzerinde yaşanmıştır hâlbuki bu konuda birçok yabancı ve yerli kaynakların sayımları vardır: “Mayewski Ermenilerin nüfus oranlarını verirken Genç, Siirt, Bitlis ve Van bölgesinin pek çok yerinde Ermenilerin dillerini unutarak Kürtçe konuştuklarını, Siirt ve dolaylarında bulunan Ermeni köylerinin dörtte üçünün Arapça konuştuğunu, bunlardan pek azının Türkçe bildiğini bu civarda Ermenicenin papazların dışında çok bilinmediğini ancak ahalinin kimliklerini unutmadıklarını belirtir. Rus Generalin bu tespiti aslında Ermeni ahalinin bölge insanıyla ne kadar kaynaştığını göstermesi açısından da önemli bir örnektir”¹²³.

¹²¹[Http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Ermeni_İsyanlar%C4%B1_%28I._D%C3%Bcnnya_Sava%C5%9f%C4%B1%29](http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/Ermeni_İsyanlar%C4%B1_%28I._D%C3%Bcnnya_Sava%C5%9f%C4%B1%29)

¹²² Akbulut İ. [Http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/42/468/5375.Pdf](http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/42/468/5375.Pdf) ;S:36

¹²³ Kılıç Davut,2014, Rus General Mayewski'nin Raporuna Göre Van-Bitlis Vilayetlerinde Ermenilerin Sosyal-Dini Yapısı Ve Ermeni Meselesinin Gelişimi, International Periodical For The

Ermeni meselesi ve Kürt meselesi arasında birçok defa çeşitli benzerlikler ortaya konulmuştur. “O zaman bu ayaklanmanın karşısında kimse duramazdı. Bunu tatbik etmeyi kolaylaştırmak liderlere düşerdi. Ancak bu düşünce Ermeni liderlerde oluşmadı. Mayewski bu analizin bir adım daha ilerisine geçerek, eğer Ermenistan kelimesi yerine Kürdistan kelimesi kullanılmış olsaydı bütün Kürtlerin, Ermeni ihtilalcilerinin arkasında olacağını, bu düşüncenin Avrupa ve Londra arasında paylaşılmasına rağmen Ermeni yöneticilerin bunu çok da önemsemediklerini söyler. Rus General bu tespiti ile sanki uluslararası arenada Türkiye Cumhuriyeti’nin 1980’li yıllardan sonra içine çekildiği Kürt meselesini ve bölgede oluşturulmaya çalışılan Kürdistan projesini o zamanlardan görmüş gibidir”¹²⁴.

Bu dönemde Osmanlı Padişahı II Abdülhamit’in ıslahat yanlısı çalışmaları devlet politikası halini almıştır. Bitlis isyanının çıkması bu ıslahatçı tavrın ışığında gerçekleşmiştir. 1894 yılında İngiltere’nin Van vilayetine inceleme amaçlı konsolos göndermesi Ermenilere destek mahiyeti taşımaktadır ancak bu isyanın gelişiminde rol oynayan Londra bu isyanın uluslararası platforma taşınmasını sağlamıştır. Bitlis isyanı 1915 olaylarının ve iskân kararlarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu isyanı fırsat bilen Ruslar, Türk topraklarına ilerlemesini sürdürmüş ve birçok katliam girişiminde bulunmuştur.

3.2.2.Erzurum İsyancıları

Ermeniler ayaklanma hareketlerinde özellikli yerleri seçmişlerdir. 1906 yılında Erzurum’da birçok defa Ermeni ayaklanmaları meydana gelmiştir. Bu ayaklanmalar yaşanırken Erzurum’da Nazım Paşa Valilik görevini üstlenmekteydi. Doğu Anadolu’nun en önemli özelliği ise Rus savaşlarında ağır tahribat almasıdır. Bu özelliği ile Ermeni isyanları bir çeşit Rus öncü olarak adlandırılabilir.

Bu bölge stratejik olarak da isyanlara elverişli bir konumdadır. Çünkü bölge gerek yer şekilleri gerekse iklimsel özellikleri ile kontrolü zor bir bölgedir. Ermeniler bu özellikleri etkin bir şekilde kullanmışlardır. Ayrıca bölge halkının savaş ve vergilerden bıkmış olması da isyanların etkinliğini arttırmıştır.

Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/1 Winter 2014, P. 259-269, Ankara-Turkey, S:269

¹²⁴ Age

Bu durum Ermenilerin planlı ve güçsüz bölgelerde isyan hareketleri yürüttüğünün kanıtıdır. Ayrıca bölge halkının güçsüz ve yıpranmış olması da Ermenilerin tercih nedenleri arasındadır. Erzurum isyanı sırasında birtakım isyancılar, vali konağının önünde toplanıp protesto ve gösteriler sergilediler. Bunun üzerine Valilik hiçbir işlem gerçekleştirilmemiştir. Yaklaşık iki hafta süren bu isyan halinde Vali bir işlem yapmamış ve konağında kalmıştır. Bu durum sürerken Erzurum'a her şey göstericilerin izni ile yapılmaya başlanmış ve normal halk sokağa çıkamamıştır. Halkın bu durumu daha fazla dayamaması ve valiyi İstanbul hükümetine şikâyet etmesi üzerine 1906 yılında Vali Nazım Bey'in yerine Atabey getirilmiştir.¹²⁵Yeni vali Ata Bey göreve başladığı andan itibaren gelir adaletsizliği için ekonomik önlem paketleri uygulamaya başlamıştır. Ata Bey bu amaçla uzun süredir maaş alamayan memurlar hakkında işlemler yapmış ve isyandan sorumlu olan memurların azlını sağlamıştır. Askerlerin alamadıkları maaşlarını almalarıyla ekonomi ile ilgili sorunlar büyük oranda çözümlenmiştir. İsyan sırasında dükkânların açılmaması sebebiyle bunu fırsat bilen Ermeni çoğunluklu kara borsacılar yüksek fiyattan ürün satmaya başlamışlardır. Ata Bey bu durumun düzeltilmesi amacıyla da girişimlerde bulunmuştur.¹²⁶

Yeni vali ile birlikte Erzurum'da görev yapan kişiler şunlardır :“ Vali Muavini İbrahim Selim, Defterdar İsmail Raif Efendi, Müftü Hacı Lütfullah Vehbi Efendi, Ticaret Mahkemesi Reisi Mustafa Şefik Efendi, Rüsumat Nazırı Zekeriya Mazlum Bey, Telgraf ve Posta Baş Müdürü Subhi Bey, Düyûnı Umumiye Nazırı Mehmet Tevfik Efendi, Maarif Müdürü Süleyman Efendi, Tahrirat ve Vergi Müdürü Yahya Efendi, Evkaf Muhasebecisi Hüseyin Fehmi, Sıhhiye Müfettişi Şerif Efendi, Nüfus Nazırı Memduh Sermed Bey, Evrak Müdürü Salih Efendi, Defteri Hakani Memuru İsmail Hakkı Efendi, Meclisi İdare Baş Kâtibi İsmail Efendi, Ziraat Bankası Şubesi Müdürü Hüseyin Avni Bey, Telgraf ve Posta Müfettişi Hacı İbrahim Efendi idiler”¹²⁷

¹²⁵ Konukçu, Enver: “Osmanlılar Ve Milleti Sadıkadan Ermeniler”, Osmanlı 4, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1999,S:325-344

¹²⁶ Konukçu,1999,Age, S: 325-344

¹²⁷ Konukçu,1999,Age, S: 325-344

3.2.3.Elazığ İsyamları

Ermeniler, azınlık olarak Osmanlı Hâkimiyetinde yaşamlarına karşın hiçbir dış isyanda Osmanlı safında yer almamışlardır. Ayrıca Ermeniler bu karışıklık halini fırsat bilerek çeşitli yerlerde isyan girişiminde bulunmuşlardır. I. Dünya savaşında Ermeniler her fırsatta Elâzığ'da bulunan Müslümanlara saldırmışlardır. Ayrıca Ermeniler bu dönemde Osmanlının gizli ve askeri bilgilerini dışarıya sızdırmak için girişimlerde bulunmuşlardır.¹²⁸

Ermeniler soykırımı Osmanlı topraklarında uygulamışlardır. Öyle ki savaşta dahi dokunulması yasak olan yaralı asker üzerinde dahi soykırımlarını uygulamışlardır. “Ocak ve Şubat 1915 aylarında Türk askerlerinden yaralı ve sakat olarak evlerine dönenlerin birçoğunun yollarda ve Ermeni köylerinde barbarca öldürüldükleri anlaşılmıştır”.¹²⁹

3.2.4.Diyarbakır İsyamları

Diyarbakır isyanı ise diğer isyanlardan farklı yaşayan halkın ibadet özgürlüğüne yönelik yapılmıştır. Ermeniler, Müslüman halkın ibadet ettiği bir camiye abluka altına almışlardır. Ermeniler isyan gerekçesini bir Ermeni evinin yakılması ile açıklamış olsalar da “ Mendilciyan isimli Ermeni'nin evinde ele geçirilen 2 Ağustos 1895 tarihli mektupta hürriyet elde etmenin kan dökülmekle, Müslümanları galeyana getirmenin ibadet yerlerine saldırmakla, büyük devletlerin tavsiyesine göre hak elde etmenin Osmanlı Devleti'nde karışıklık çıkarmakla mümkün olduğunun ifade edildiği Bâb-ı Âlî Daire-i Sadâret-i Uzmâ Mektubî Kalem “ bu olayları şu şekilde aktarmaktadır:¹³⁰ “Diyarbakır Vilayetinden vârid olan şifreli telgraf namedir. Diyarbakır Hadise'sinin vukuu hakkında Fransa Sefaretinden vaki olan ihbar doğru değildir. Diyarbakır Ermenilerinin geçen Ramazan-ı Şerif 'den beri sebebi sebebi ezhân-ı İslamiyet'e tevehhüm edecek ve arbedeye vesile olacak nizâ'larda bulunmaları ve bir ay mukaddem hiçbir sebebi-i makul olmadığı hâlde me'âbid ve dekâkîni sed ile kilise havlularında içtima ve üç dört gün bilâ-fâsıla çan çalmaları ve milel-i saireyi de daire-i mefsedetlerine iltihaka cebr ve tehdit derecesinde isti'mâl-i

¹²⁸ [Http://www.Baskinoran.Com/Konferans/Ermenimeselesi-Ayrintili.Pdf](http://www.Baskinoran.Com/Konferans/Ermenimeselesi-Ayrintili.Pdf)

¹²⁹ [Http://www.Baskinoran.Com/Konferans/Ermenimeselesi-Ayrintili.Pdf](http://www.Baskinoran.Com/Konferans/Ermenimeselesi-Ayrintili.Pdf)

¹³⁰ [Http://www.Devletarsivleri.Gov.Tr/Assets/Content/Yayinlar/Osmanli-Arsivi/Yayinlar/Osmanli%20belgeler%C4%B0nde%20ermenin%C4%B0%20%C4%B0syamları\(1895-1896\)-2.Pdf](http://www.Devletarsivleri.Gov.Tr/Assets/Content/Yayinlar/Osmanli-Arsivi/Yayinlar/Osmanli%20belgeler%C4%B0nde%20ermenin%C4%B0%20%C4%B0syamları(1895-1896)-2.Pdf)

desâyis eylemeleri makâsıd-ı muzırralarına vâkıf olan ahali-i İslâmiye'nin hayret ve teessüflerini mûcib olmakla beraber sükûn ve temkinlerini ihlâl eylememiş idi. Kilise ictimââtından beş gün sonra menba'ı Fransa Konsülatosu olmak ve Diyarbakır da dâhil olduğu hâlde Vilâyât-ı Sitte'nin imtiyaz ile Ermenilere terk olunduğuna dair neşreyledikleri şâyi'ât-ı malumeden ahali-i İslâmiye'de hâsıl olan heyecan-ı tabiî de hükûmetçe bilâ-vukuât teskin edilebilmiş olduğu bir günde Ermeni fedailerinin Cuma namazını eda ile meşgul olan ahali-i İslimiye'ye hücum tarzında birkaç cami'e revolver atmaları hâdisenin sebebi-i yegânesidir. Bu ciheti Behram Paşa Camii havlusunda mutlaku'l-inân yedi-sekiz Ermeni canisinin müşahedesi ve tahkikât-ı resmiye-i saire ile istihsâl edilmekte olan beyyinât-ı kat'iyeye dahi isbat eder. Harîk bahsine gelince; evvelâ iktihâmın zuhurunu müteâkib birden bire dairesi vâsi' gayet müdhiş surette bağıteten zuhur eylemesine ve sâniyen muhterik olan bin kadar dekâkânın yüz bin lirayı mütecâviz bulunan bedelinden yüzde doksanı cevâmi' ve medâris ile ahali-i İslâmiye'ye aid olmasına ve sâlisen eşya-yı muhterikanın kısm-ı mühimmi İslâm malı olduğu gibi Hıristiyanlardan birçoğuyla ahali-i İslâmiye'nin sermayece iştiraki bulunmasına İslâmların Hıristiyanlardan ziyade kendilerini hasarât-ı azîmeye uğratacak olan böyle bir hiyâ- neti îkâ' etmeyecekleri meydandadır. Bu husus harîkın çarşının Hıristiyan mahallesine muttasıl ve Ermeni evlerinden atılan kurşunlara ma'rûz bir yerden zuhur etmesi menşe'-i cürmü pekâlâ tayin eder. Fransa Sefâreti'nin me'- haz-ı malumâtı olmak lâzım gelen Diyarbakır konsolos vekili ise saye-i hazret-i Padişahi'de masûn kalan ve konsülatodan bugüne kadar taşra çıkmayan ve hiçbir hakikati müşahede etmemiş olduğundan bu yoldaki beyânâtı yanına giden bazı Ermeni fesedesiyile o cümleden olan tercümanı Kasabyan'ın ilkâ- âtını tasvirinden ibarettir. Vak'aya İslâm'ın sebebiyet vermediği şununla da müsbetdir ki iğtişâşın devam ettiği müddet zarfında sükûn his solundukça Ermeni hanelerinden atılan kurşunlar heyecanı teşdîd ve bu cihetle şûriş üç gün idâme edilmiştir. Maa-hâzâ her yerde olduğu gibi harîkın ve arbedenin devamı sırasında emvalce zâyiât vuku'u tabiî ve gayr-ı münkerdir."Buradan da anlaşıldığı gibi isyan tamamen bir İslam düşmanlığı yaratmak için kurgulanmıştır

BÖLÜM 4

TEHCİR VE GÖÇ

4.1 Ermeni Sorununa Çözüm Arayışı ve Tehcir Kararı

Ermeni sorunun sebebi Osmanlı'nın girmek istemediği bir savaşa Alman stratejileri ile girmesinin istenmesi olabilir. “ Osmanlı Devleti ise Ermenilerin isyanları karşısında, her devletin yapacağını yapmış ve isyan eden asilerin üzerine kuvvet göndermiştir. Bu zamana kadar çıkmış isyanlarda Osmanlı Devletinin Ermenilerin sadece teröre bulaşmış olanlarıyla mücadele ettiği görülmektedir” .¹³¹ Esasında 1915 yılındaki olaylarda hayatını kaybeden Ermenilerin hayatlarını kaybetmelerine neden olan olaylarda kasıt unsurunun olup olmadığı sorunu ve sorunsalı önemli noktadır. 1948 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yapılan soykırım tanımında dikkat çeken nokta kasıt unsurudur.¹³²

Batılı ülkeler Ermenilerin yaptığı mezalimi hoş görmüş ve hiçbir tavır takınmamıştır ayrıca birçok defa Ermenilere görünmez el olarak yardım etmiştir. Bu isyanlardan beslenen devletler Ermeni isyanlarını görmezden gelirken sürekli olarak ıslahat için Osmanlı Hükümetine baskı yapmışlardır. Bu açıdan bu devletlerin bir inşa süreci içinde olduğu görülmektedir. İsyân çıkan bölgeler Türk coğrafyasında her zaman sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sebeple bu isyanların bir kurgulama olduğu apaçık ortadadır. Batılı ülkeler bu kurgu için bazı Ermenileri kullanmış ve Ermenilerde karşılıklı olarak bu kullanıma izin vermiştir. Buna rağmen Rus yazarlar, kaleme aldıkları her yazıda Osmanlı Devleti'nin Ermenilere karşı uyguladığı politikaları eleştiriyor ve daha da ileri giderek Osmanlı Devleti'ni “soykırım” yapmakla suçluyorlardı. Bu iddialarda bulunan yazarlar Ermeniler tarafından 1878 yılında kurulan Kara Haç Cemiyeti'nin, 1881 yılında kurulan Anavatan Müdafileri Derneği'nin 1885'te kurulan Armenakan Partisi'nin, 1887'de kurulan Hıncak Örgütü'nün ve 1890 yılında kurulan Tasnaksutyun'un hangi amaçlarla kurulduğunu göz ardı ediyorlardı. Bu örgütler tamamen terör odaklı örgütler idi ve terör örgütleri sivil halka zarar vermek, masum insanları şiddete maruz bırakmak için kurulurlardı. Bu örgütler kuruluş beyannamelerinde ve gerçekleştirdikleri eylemlerle günümüz anlamında birer terör örgütü olduklarını göstermişlerdi¹³³.

¹³¹Hallaçoğlu; Age,2014;S:20

¹³² Taner Akçam, 1915 Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s.111.

¹³³ Hallaçoğlu; Age, 2014;S:25-26

Ermeni isyanları, Osmanlı ile savaş halinde olan devletler için bir fırsat konumdadır. Örneğin Ermeni isyanı ile yıpratılan birçok bölge Rusya'nın işgali ile karşılaşmıştır. Ermeniler bu dönemde Osmanlı safında savaşmadığı gibi isyan ve casusluk faaliyetleri yürütmüşlerdir. Ermeni sevk uygulamasının uygulamaya konulmasındaki asıl nedenler bu süre içinde gerçekleşmiştir. Güvenlik güçlerinin Ermenilerin yaşadıkları yerleşim birimlerinde yaptıkları araştırmalarda birçok cephaneye ulaşılmıştır. Ermeni sevki sonrasında yapılan bu araştırmalar Ermenilerin büyük isyan teşebbüsünde buldukları anlaşılmıştır.¹³⁴

İster zorunlu sevk diyelim isterse iskân politikası ya da tehcir bu uygulama devlet eliyle gerekli bulunduğu için uygulanmıştır. Bu projenin uygulamaya geçmesinden önce Osmanlı'nın bir dizi önlem aldığı görülmektedir. “Buna göre hükümet, nihayet, seferberliğin ilanından dokuz ay sonra, 24 Nisan 1915'de, 14 valilik ve 10 mutasarrıflığa bir emirname göndermiş ve ülkenin birçok yerinde isyanlar çıkaran, Rus ordusuna gönüllü alaylar oluşturan, Osmanlı ordusunu arkadan tehdit eden ve Osmanlı Devleti aleyhine her türlü faaliyetin içinde yer alan bütün Ermeni siyâsi teşekküllerinin dağıtılmasını istemiştir” .¹³⁵

24 Nisan 1915 (11 Nisan 1331) talimatı Osmanlı tarafından bir anlık kızgınlıkla verilmiş bir karar değildir. Osmanlı Devleti devlet olarak isyanları durdurulamayacağı kanaatine varınca bu karar uygulanmıştır. Ayrıca Ermeni isyanları sonrasında gelen Rus işgalleri de bu durumun başka bir açısıdır. Bu vaziyetle süre gelen isyanların Rusların işine geleceği açıktır. Bu uygulamanın öngörüldüğü tehcir kanunu wikipedia'da şu ifadelerle bilinçsizce anlatılmaktadır : “Ermeni aydınların sürgünü, Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı içerisinde iken başkent İstanbul'daki Ermeni toplumunun önde gelen insanları tutuklandı ve tehcir edildi. Tutuklular, 24 Nisan 1915 tarihinde Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'nın emriyle Ankara yakınlarındaki iki merkeze taşındı. 27 Mayıs 1915 tarihinde Tehcir Kanunu'nun kabulü ile birlikte daha sonra sürdürülen bu aydınların çoğu öldürüldü.

24 Nisan, Ermeni tehcirinin başlangıç günü olarak kabul edilmekte ve Ermenistan'da Ermeni toplulukları tarafından "Ermeni Soykırımını Anma Günü"

¹³⁴ Babacan, Hasan, “Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler Ve Tehcir”, Bal, İdris Çufalı, Mustafa(Der), Düünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Nobel, 2003,S:303

¹³⁵ Babacan; Age, 2003,S:303

olarak anılmaktadır”¹³⁶ Aslında gerçeği saptırmaktan başka bir amaca hizmet etmeyen bu açıklama tamamen taraf tutma eğilimine giren kişilerin tanımından başka bir şey ifade etmemektedir.

Öteden beri teşkilatlanma ve silahlanmalarını Osmanlı Devleti sınırları dışında ve içinde, Batılı Devletlerin maddi ve manevi desteğinde sürdürmüş olan Ermeniler, I. Dünya Savaşı başlar başlamaz fiili hareketlerini yoğunlaştırmışlardır. Bir taraftan Osmanlı Ermeni Milletvekilleri ve devlet kademesindeki diğer yetkililer, Patrikhane, kilise papazları ve yabancı konsolosluk mensupları gizliden gizliye bu faaliyetleri yönetirken, diğer taraftan da komiteciler, bunların teşkil ettikleri içeride diğer çeteler, dışarıdaki gönüllü alayları, öğretmenler, papazlar, ticaret ve sanayi erbabı ve Ermeni halkının önemli bir kısmı da harekâtı gerçekleştirmişlerdir.¹³⁷

Ermenilerin çıkarmış oldukları isyanlar ciddi zararlar vermeye başlamıştı. 1915 yılının Nisan ayında Ermenilerin komuta merkezlerinin sona erdirilmesi, bu merkezlerin idaresini yapan başların yakalanması ve bulunan bütün belgelerin alınması kararı çıkmıştır. Bu kararla birlikte İstanbul’da Ermeni komuta merkezlerinde 2345 Ermeni yakalanmıştır. Ermenilerin soykırım yapıldığını iddia edip bu günü soykırım günü olarak andıkları 24 Nisan bu kararların alındığı gündür. Bu karar ne yazık ki amacına ulaşamamıştır. Ermenilerin yarattığı terör bu kararlarla azalmamış tersi bir durum olarak artmıştır. Mevcut hükümet artık çözümünü zorunlu göç kararında buldu. Tehlike bulunduran Ermenilerin başka yerlere gitmeleri sağlanacaktı. İşte bu amaç doğrultusunda Tehcir Kanunu çıkarılmıştır.¹³⁸

Tehcir Kanunu’nda dikkati çeken bir özellik vardır: Kanunda Ermeni kelimesi geçmemektedir yani kanun genel manada isyancılara karşıdır. Bu durum bu politikanın sadece Ermeniler için olmadığını göstermektedir. Ermenilerin iddia ettikleri gibi eğer kanun bütün Ermenilere uygulansaydı kanundan sonra Anadolu’da Ermeni isyanlarının ve diasporanın etkisinin olmaması gerekirdi. Osmanlı eğer bu kanunla Ermenileri yok etmek isteseydi Ermenileri gerçek bir soykırıma tabi tutabilirdi. Ve son olarak Osmanlı gerçekten Ermenileri yok etmek isteseydi bu bir kanun değil harekât olurdu. Tehcir Kanunu’na hiçbir normal vatandaş ırkı Ermeni de

¹³⁶ [Http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/1915%27te Ermeni Ayd%C4%B1nlar%C4%B1n_S%C3%Bcr%C3%BCn%C3%BC](http://Tr.Wikipedia.Org/Wiki/1915%27te_Ermeni_Ayd%C4%B1nlar%C4%B1n_S%C3%Bcr%C3%BCn%C3%BC)

¹³⁷ Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılabı, İstanbul 1973, S.12-21

¹³⁸ Mehmet Hocaoğlu; Arşiv Belgeleriyle Tarihte Ermeni Meselesi Ve Ermeniler, Er-Tu Matbaası, İstanbul 1976, S:648

olsa dâhil edilmemiştir. Kanun, çete ve komite uygulamasına katılan işgalcilere karşı uygulanmıştır. Kanun uygulandığında Osmanlı, hala savaşın içindedir zaten isyanların bastırılmamasının en önemli sebebi de budur. Bu göç uygulamasına özürülüler ve devlete sadık kalan hiçbir Ermeni dâhil tutulmamıştır. Van, Erzurum ve Bitlis vilayetindeki işgalci Ermeniler batıya ve güneye yönlendirilmiş ve iddia edildiği gibi öldürülmemiştir.

Tehcir kanunun asıl metinleri incelenecek olursa şu sonuçlara ulaşılabilir;

"Madde: 1- Vakit seferde ordu ve kolordu ve fıkra kumandanları ve bunların vekilleri ve müstahkem mevki kumandanları ahali tarafından herhangi bir suretle ev amir-i hükümete ve müdafaa-i memlekete ve muhafaza-i asayişe mütallik icraat ve tertibata karşı muhalefet ve silahla tecavüz ve mukavemet görürlerse, derakap Kuvayı askeriye ile şiddetli surette tahribat yapmağa ve tecavüz ve mukavemeti esasından imha etmeğe mezun ve mecburdur. "

Birinci maddeden de anlaşılabilir gibi askerlerin müdahale edebileceği alanlar kısıtlıdır. Eğer kanuna münhasır olarak sevk edilenler dirlik dâhinde isyana ve musibete kalkıştırlarsa kolluk kuvvetleri müdahale edeceklerdir. Gerçekleşen durum da böyle olmuştur.

Madde:2- Ordu ve müstakil kolordu ve fıkra kumandanları icabatı Askeriyeye casusluk ve hıyanetlerini hissettikleri kaza ve kasaba ahalisinin Münferiden veya müçtemian diğer mahallere sevk ve iskân ettirebilirler.

Ordunun sevke dâhil edebileceği kişilerde kanunda açıkça belirtilmiş olup devlete karşı gelenlerden başka bir zümreye veya daha önce bahsettiğimiz gibi aydınlara yönelik bir tepki değildir.

"Madde 3: f1. İş bu kanun tarih-i nesrinden mi 'teberdir. (yayın tarihinden itibaren yürürlüğe girer)"

"Madde 4: f1. İş bu kanunun mer'iyet-i ahkâmina (hükümlerini yürütmeye) başkumandan vekili ve harbiye nazırı memurdur. Meclis-i umumînin (genel meclisin) içtima'ında (toplantısında) kanuniyeti teklif olunmak üzere iş bu lâyiha-i kanuniyenin (kanun metninin) muvakkaten (geçici olarak) mevki-i mer'iyete (yürürlük mevkiine) vaz'ini (koyulmasını) ve kavanin-i devlete (devletin

kanunlarına) ilâvesini irade eyledim. (emir buyurdum) 13 Receb 1333, 14 Mayıs 1915; Mehmed Reşad Sadrazam Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Mehmed Said Enver”

Üçüncü ve dördüncü madde ise uygulamaya yönelik maddelerdir. Bu maddelerden bütün güvenlik tedbirlerinin alındığı görülmektedir.

Osmanlı zorunlu göç eden Ermenilerin sadece can güvenliğini değil aynı zamanda mallarının da güvenliğini sağlamıştır. Ermeni halkının herhangi bir mağduriyet yaşamamaları için gereken her şey yapılmıştır. Bu uygulanan tedbirler bir belge ile 10 Haziran 1915'te belirtilmiştir. Ermenilerin içinde eşyalarıyla beraber bıraktıkları evleri bu belirtilen belge ile korunacağına dair söz verilmiş, içinde bulunan eşyaları birebir yazılarak bu eşyalar da güvence altına alınmıştır. Güvence altına alınamayan eşya ve hayvanlar değerinden fazlaca satılarak paraları sahiplerine verilmiştir. Sahibinin belli olmadığı mallar ise bulunduğu yerde bakılmıştır.¹³⁹

4.2 Tehcir Kararı Sonrasında Ermeni Faaliyetleri

Tehcir kelime anlamıyla “ göç ettirme anlamına gelen Arapça bir kelimedir, yer değiştirmek anlamı da vardır ancak bazı tarihçiler “tehcir kelimesini “deportation sürgün edilmek manasında da kullanmışlardır.”¹⁴⁰

Tehcir, belirtildiği üzere tüm Ermeni halkına uygulanan bir kanun değildir; devlete zarar verenlere uygulanmıştır. Herhangi bir Ermeni devlet düzenini bozmuyorsa bu kanundan etkilenmemiştir. Bununla birlikte sağlığı bozuk, engelli, yaşlı, bakıma muhtaç Ermeniler de bu kanundan etkilenmemiştir. Tam tersi devlet tarafından koruma altına alınmışlardır.¹⁴¹

1915 yılı, Ermeniler için felaketli yılların başlangıcı oldu. Osmanlı Hükümeti'nin aldığı tehcir kararı ve Rusya'nın Ermenilere karşı politikasını değişmesi, Rus safında yer alan Ermenileri çıldırtmış, Ermeniler katliam ve yağmalara girişmişlerdi. Ermenilerle ilgili olarak genel şikâyetler üzerine Rus hükümeti, Ermeni gönüllü birliklerini dağıtarak yedi Ermeni taburu kurmuş, böylece Ermeni gönüllülerinin faaliyetlerini kısıtlamıştı. Bunun üzerine Ecmiyazin

¹³⁹ Bektaş, Hamza, (2001), Ermeni Soykırımı İddiaları Ve Gerçekler, Uludağ, S:124-125

¹⁴⁰ Özkan; Age, 2001;S:85

¹⁴¹ Katrancı; Age, 2002,S:34

Katolikos'u Keork, Rus Kafkas Genel Valisi Nicolas Niakolayevic'e başvurarak Ermenilerin haklarının savunulmasını istemişti. Vali ise Katolikos'u sert bir dille uyararak, Rusya'da bir Ermeni sorunu olmadığını belirtmiştir. Katolikos artık Rusların Ermenisiz bir Ermenistan siyasetini izlediğini ve bağımsız bir Ermenistan için Rusya'dan yardım bekleyen Ermenilerin bir kez daha Rusya'nın çıkarlarına alet edildiklerini anlamıştı.¹⁴²

4.3.Anadolu'da Tehcir Uygulamaları

27 Mayıs 1915 tarihinde uygulanan Tehcir Kanunu Ermenilerin isyanlarının arttığı bölgelerde yoğunluk kazanmıştır. Bu kanun çerçevesinde Van, Bitlis ve Erzurum'da bulunan Ermeniler Zor ve Urfa'da bulunan sancağa; Maraş, Halep ve Adana'da bulunan Ermeniler ise Suriye ve Halep'e yerleştirilmiştir.¹⁴³

Tehcir uygulamasının bütün Ermenilere yönelik olmadığı nüfus sayımları ile doğrulanmaktadır. "Ermeni nüfusu 1.161.619'dur. Yer değiştirmeye tabi tutulmayan nüfus; 82.880'i İstanbul, 60.119'u Bursa'da, 4.548'i Kütahya Sancağı ve 20.237'si Aydın vilâyetinde olmak üzere toplam 167.778'dir."¹⁴⁴ Osmanlı hükümeti bu derece zor bir uygulamayı devlet üstü bir gayret ile ortaya koymuştur.

Göçmenler için hazineden ayrı bir ödenek dahi çıkarılmıştır. Osmanlının isyancılar için dahi bu derece dikkatli davranması Batı kamuoyu tarafından görülmek istenmemektedir.¹⁴⁵ Sevk uygulamasının Anadolu yansımaları aşağıdaki tabloda verilmiştir

¹⁴² Uras;1987;S:625-630

¹⁴³ [Www.Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/Sayi38/Kantarci-1.Htm](http://www.Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/Sayi38/Kantarci-1.Htm)

¹⁴⁴ [Www.Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/Sayi38/Kantarci-1.Htm](http://www.Yayim.Meb.Gov.Tr/Dergiler/Sayi38/Kantarci-1.Htm)

¹⁴⁵ [Www.Ermeni.Sorunu.Gen.Tr/Türkçe/Tehcir/Yankilar.Html](http://www.Ermeni.Sorunu.Gen.Tr/Türkçe/Tehcir/Yankilar.Html)

Tablo: Anadolu'da Tehcir uygulamaları (1)

	Sevk Edilen	Kalan
Adana	14.000	15-16.000
Ankara (Merkez)	21.236	733
Aydın	250	-
Birecik	1.200	-
Diyarbakır	20.000	-
Dörtyol	9.000	-
Erzurum	5.500	-
Eskişehir	7.000	-
Giresun	328	-
Görece	250	-
Haymana	60	-
İzmir	256	-
İzmit	58.000	-
Kalacık	257	-
Karahisarı Sahib	5.769	2.222
Kayseri	45.036	4.911

Kaynak ; <http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/yanitlar/yanit4.html>

Tablo.2. Anadolu'da Tehcir Uygulamaları (2)

	Sevk Edilen	Kalan
Keskin	1.169	-
Kırşehir	747	-
Konya	1.900	-
Kütahya	1.400	-
Mamuretülaziz	51.000	4.000
Maraş	-	8.845
Nallıhan	479	-
Ordu	36	-
Perşembe	390	-
Sivas	136.084	6.055
Sungurlu	576	-
Sürmene	290	-
Tirebolu	45	-
Trabzon	3.400	-
Ulubey	30	-
Yozgat	10.916	-
TOPLAM	422.758	32.766

Ermeni Tehcirine başlamadan önce bölgelerinden geçecek kabilelerin bütün ihtiyaçlarının karşılanması için önlem alınmasını ve yiyecek stoklanmasını istemiştir. Gıda sağlanması için Göçmen ve Aşiret Yerleştirme Müdürlüğü'ne çeşitli emirler verilmiştir¹⁴⁶.-İhtiyaçların belirlenmesi ve sağlanması için Göçmen ve Aşiret Yerleştirme Müdürü Şükrü Bey bizzat görevlendirilmiştir.- Göç ettirilen Ermenilerin taşınması sırasında kabilelerin ihtiyaçlarının karşılanması için Konya'ya 400.000, İzmit sancağına 150.000, Eskişehir sancağına 200.000, Adana vilâyetine 300.000, Halep vilâyetine 300.000, Suriye vilâyetine 100.000, Ankara vilâyetine 300.000(4), Musul vilâyetine de 500.000 kuruş olmak üzere toplam 2.250.000 kuruş tahsis edildiği "belgelerden anlaşılmaktadır.

¹⁴⁶ Halaçoğlu ,Age , 2014,S:40

4.4.Tehcir Sırasında İskân Politikası

Tehcir uygulaması sırasında bu uygulamanın selameti amacıyla uygulanan politikaların genel tanımı iskân politikalarıdır. Bu politikalar dâhilinde Osmanlı devleti bir dizi tedbirler uygulamıştır. “24 Nisan 1915 de Doğu cephesinde, Ermeni vatandaşlarının ihanetine uğrayan Osmanlı Devletinin varlığına karşı yöneltilen faaliyetlerin engellenmesi amacı ile Ermeni komitelerini kapatma, örgüt liderlerini tutuklama kararları alınmıştır. Doğu Anadolu’da savaş hattı içerisinde kalan Ermenileri, güneydeki savaş dışı kalan bölgelere sevk etmek için 24 Nisan 1915 tarihli Sevk ve İskân Kanunu çıkarılmıştır. Ermeni tarihçi Leon ve Amerikalı tarihçi J. Mc Carty e göre; Osmanlı Hükümeti, Rus silahlarına güvenerek karışıklık çıkartan Ermeni komiteleri karşısında kendi varlığını korumak hakkını kullanmıştır”.¹⁴⁷

1915 tehcir kanunu ; “fiilen ortaya çıkan isyana ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve o günün şartları içerisinde kaçınılmaz bir tedbirdir”¹⁴⁸. Tehcir ister kelime anlamıyla olsun isterse uygulama biçimiyle hiç bir şekilde soykırım anlamına gelmez. Ayrıca bu kanunun uygulandığı zamanda Osmanlı Devletinin İskân politikalarını devreye sokması bunun en önemli kanıtıdır.

Sevk ve iskân uygulamaları çerçevesinde elbette ki birtakım can ve mal kayıpları yaşanmıştır. Ancak bu kayıplar komite ve çetelerin faaliyetleri sonucunda meydana gelmiştir.” Ayrıca bu esnada meydana gelen olumsuzlukların sorumlularını hükümet cezalandırmıştır”¹⁴⁹. Bu açıdan iskân politikaları teşekküllü bir plan dâhilinde sorunsuz uygulanmıştır. Ermenilere bugün özür borçlu olan devlet Türkiye Cumhuriyeti değil Rusya’dır. Bu nedenle soykırım iddialarını kabul etmek zorunda kalmıştır. Ama Türkiye’nin böyle bir zorunluluğu yoktur çünkü Türkiye Cumhuriyeti o dönemde daha kurulmamıştır. Batılı Devletler Türkiye Cumhuriyeti için Osmanlı’nın mirasçısı demektedirler Ermeni olayları karşısında ama bu mirasçılık başka alanlarda kendisini göstermemektedir.

9 Aralık 1948 tarihinde yayınlanan Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi’nde soykırım açık bir şekilde bir ırkın yok olmasını sağlamak olarak yer

¹⁴⁷ Hüsametdin Yıldırım, Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri, Kök Yayınları, Ankara, 1990, S. 8-9.

¹⁴⁸ Age.

¹⁴⁹ Erdal Aydoğan, İttihat Ve Terakki Nin Doğu Politikası, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005, S. 355; İbrahim Kaya, Uluslararası Hukukta Soykırım, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, Ankara, 2003, C. I, S. 258.

almaktadır. Ermeniler ise bugün daha fazla bir nüfus ile dünya coğrafyasında yer almaktadır. Yine aynı sözleşmede soykırıma dair şu özellikler yer almaktadır;

- “a) Gurubun mensuplarını katletmek,
- b) Gurubun mensuplarına ciddî bedensel ve psikolojik zarar vermek,
- c) Gurubun maddî varlığının kısmen veya tamamen yok olmasına yol açacak hayat şartlarına kasten tabi tutmak,
- d) Gurup içinde doğumları önlemek amacıyla önlemler dayatmak,
- e) Gurubun çocuklarını bir başka guruba zorla nakletmek”.¹⁵⁰

Osmanlı'nın uyguladığı olduğu yukarıdaki özelliklerin hiçbirini kapsamamıştır. Bu nedenle bu politika sadece devletin huzur ve bekası için uygulanmış ve düzeni bozma niyetinde olanları kapsamıştır. Osmanlı Hükümeti alınan kararların düzenli bir işleyiş içinde devam edebilmesi için güvenlik tedbirlerini almış ve ilgili talimatları şifreli mesajlar halinde ilgililere bildirmiştir. Bu tavrı ile Osmanlı Hükümeti casuslukların önüne geçmeye çalışmıştır. Osmanlı Hükümeti aynı zamanda sevkியatta yaşanan olumsuzlukların cezalandırılması amacı ile soruşturma komisyonları oluşturmuştur. Ayrıca sevkiyat uygulamasına tabi olan Ermenilerin maddi varlıkları hükümet tarafından kaydedilmiş ve “Emval-ı Metruke Komisyonu ” bu amaçla kurulmuştur. Tehcir kararı sonuç itibari ile sadece silahlı Ermenileri kapsamıştır. Bu nedenle, çocuklar, dul kadınlar, hastalar ve yaşlılar bu uygulamada yer almamıştır.¹⁵¹

4.5.Tehcir Kararına Muasır Devletlerin Tepkileri

Rusya'nın desteği ile Ermeniler Van, Trabzon ve Diyarbakır vilayetlerindeki, camii ve türbeleri yıkmışlar, Müslüman kadın ve kızlara tecavüz edilmiş, ihtiyar ve çocuklar evlere doldurulup yakılmıştır. Bitlis, Muş, Erzurum, Erzincan ve Trabzon bölgelerini Ermenilerin yardımı ile ele geçirmelerine rağmen Ruslar, 18 Haziran 1916 tarihinde yapılan bir düzenleme ile Ermeniler aldatılmıştı. Savaş Hakkıyla Zapt Edilen Türkiye Arazilerinin Geçici İdaresi Hakkında Kanun adını taşıyan düzenleme ile Rusya savaş esnasında Osmanlı'dan aldığı yerlerin idaresini genel valiliğe devretmiştir. Düzenlemede, Ermenistan veya Ermeni tabirlerine kesinlikle yer

¹⁵⁰Ibrahim Kaya, A.G.M. C. I, S. 257; Aydoğan, A.G.E. S. 355; Bilim Ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Yıl 4, S. 38, M.E. B. (Özel Sayı), Ankara, Nisan 2003, S. 166

¹⁵¹ Yusuf Halaçoğlu, Ermeni Tehciri Ve Gerçekler (1914-1918), Ankara, 2001, S. 52-53; Aydoğan, A.G.E. S. 360-361.

verilmemişti. Bunun yanı sıra Rusların Ermenilere verdikleri vaatleri tutmadığı, 1916 yılı boyunca Rusya, İngiltere ve Fransa arasında devam eden Osmanlı Devleti'ni aralarında paylaşma projelerinde de gün yüzüne çıkmıştır. Bahsi geçen devletler, Osmanlı'yı kendi aralarında planladıkları gibi paylaşmışlar ve bağımsız bir Ermenistan'dan bahsetmemişlerdi.¹⁵²

Mudanya Anlaşması'ndan sonra 28 Ekim 1922'de Lozan'da yapılacak olan konferans için Uzlaşan Devletler, Türkiye'ye çağrı göndermişlerdir. Bu konferansın amaçlarından biri de azınlıklar sorununa çare bulmaktır. Bu nedenle Gümrü Antlaşması'na karşın, Türkiye Ermenistan'ı sorunu konferans gündemine getirilmek istenmiştir. Birleşik Ermeni Kurulu ve Sovyet Ermenistan Kurulu, Lozan'a gitmeden önce Fransa ve İngiltere Dış İşleri Bakanları'na birtakım başvurularda bulunmuşlardır. Lozan Konferansı'nda Sevr Antlaşması'nın uygulanmasının sağlanmasını istemişlerdir. Bunun üzerine, İngiltere, artık herkesin savaştan bıktığını, Uzlaşan Devletlerin Türkiye ile siyasal ve ekonomik anlaşmalarını bozmak pahasına Ermeni sorununu gündeme getirmeye niyetleri olmadığını belirtmişlerdir. Ermeni sorununun gündeme getirilmesi için bu kez Fransa'ya başvuran Ermeni Kurulu, Londra'dan aldıkları yanıtla benzer bir yanıt almışlardır.

Ermeni Birleşik Heyeti, teşebbüslerinde aşağıdaki üç gayeye ulaşmak istiyorlardı:

1. Birleşik ve bağımsız bir Ermenistan'ın gerçekleşmesi,
2. Geçici bir çözüm olarak Milli Ermeni Ocağı'nın kurulması,
3. Lozan konferansına kabulleri.

Lozan Konferansı'nın toplanacağı kesinleşince, bu konferansa yetkili üye olarak Ermeni heyetinin kabulü için heyet adına had isyan tarafından Fransa, İngiltere, İtalya hükümetlerine mektupla müracaat olmuştur. Ermeni heyeti, ilk müracaatlarında üç devletten de olumlu bir cevap alamamıştır. Büyük gayretler sonucu, Ermeni heyetinin Lozan Konferansı'nda yapılacak olan Azınlıklar Alt Komitesi'nde dinlenmelerine olanak tanınmış ama müzakerelere katılmalarına müsaade verilmemiştir.

¹⁵²Selvi;2004;S:91-92

Lozan Konferansı'na Türkiye'den temsilci olarak İsmet Paşa başkanlığında bir kurul gönderilmiştir. 12 Aralık 1922 günü İngiliz temsilcisi Lord Curzon'un önerisi ile "Azınlıklar Sorunu" gündeme getirilmiştir.

"Ermeni heyeti aşağıdaki isteklerini İtilaf devletlerine bildirmiştir:

1. Türkiye'deki azınlıklara, dil, din ve diğer konularda bazı haklar tanınması ve bu hakların Milletler Cemiyeti tarafından korunması,
2. Hıristiyanların askerlik yapmamalarını, buna karşılık bedel vermelerini,
3. Mezhep imtiyazlarının korunmasını,
4. Genel af çıkarılmasını,
5. Geçiş hürriyetinin sağlanmasını,
6. Yerlerinden çıkmış olan Ermenilerin toplu olarak geldikleri yerlere dönmelerinin saklanması,
7. Ermenilere Doğu illerinde ve Kilikya'da bir yurt verilmesini istiyorlardı".¹⁵³

Bütün bu çabalarına rağmen Ermeni heyeti, konferansa doğrudan dâhil olamamışlardır. Ancak Türk heyetinin bütün itirazlarına rağmen, 12 Aralık 1922'deki Azınlıklar Alt Komitesi'nde dinlenmeleri Müttefik Devletler tarafından kabul edilmiştir.

Bölgede araştırma yapan yabancı kaynakların yorumları ise şu şekildedir: ABD arşiv raporları arasında bulunan ve Washington'daki İngiliz Büyükelçisi R.C Craigie tarafından Lord Curzon'a 13 Temmuz 1921'de çekilen mesajda şöyle demektedir: "Yeterli delil oluşturabilecek hiçbir sorun vakit mevcut değildir. Söz konusu raporlar, hiçbir şiddetle, Türkler hakkında Majesteleri Hükümeti'nin halen elinde bulunan bilgilerin takviyesinde yararlı olabilecek delilleri bile ihtiva eder görünmemektedir".¹⁵⁴

¹⁵³ Ural,1998;S:365

¹⁵⁴ Yıldırım;2000,S:38

29 Temmuz 1921'de Kralın, Londra'daki Hukuk Danışmanları; İngiliz Dışişleri listesindeki kişilere karşı yöneltilen suçlamaların yarı siyasi bir mahiyet taşıdığına ve bu nedenle haklarında savaş suçlusu olarak tutuklanan Türklerden ayrı işlem yapılması gerektiğine karar vermişlerdir.

Ayrıca, "Şimdiye kadar hiçbir şahitten, tutuklular hakkında yapılan suçlamaların doğru olduğunu kanıtlayan bir ifade alınmış değildir. Esasen, herhangi bir şahit bulunup bulunamayacağı da belli değildir; zira Ermenistan gibi uzak ve ulaşılması zor bir ülkede ve özellikle bu kadar uzun bir zaman geçtikten sonra şahit bulunmasının ne ölçüde zor olduğunu belirtmek dahi gereksizdir".¹⁵⁵

¹⁵⁵ Yıldırım;2000,S:38

SONUÇ

Ermeni sorunun gelişimine bakıldığında diğer devletlerin Ermeni sorununu üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçekliktir. Bu devletlerin Ermenileri bir yıkım projesi genelinde kullandığı tezimizde sıkça yer bulmuştur. Ermeniler temelinde bağımsızlık arzusunu yaşamıştır ancak tarih boyunca birçok devletin egemenliğinde bulunan Ermeniler Bizans'ın içinde kendisine yer bulamamasına rağmen Osmanlı Devleti'nde yer bulmuştur. Ermenilerin devlet kadrolarında yer bulması bunun en önemli örneğidir.

Sadık millet olarak adlandırılan Ermenilerin özellikle Rusların yönlendirmeleri ile isyanlara giriştiği bilinen bir gerçekliktir. Bugün dahi Ermenilerin isyan ettiği bölgeler terör faaliyetleri ile anılmaktadır. Tehcir politikasının ehemmiyeti ise bir devlet politikasından ibarettir. Osmanlı'nın bu politikaların uygulanmasında her türlü güvenlik önlemlerini almış olduğu söylene de söz konusu faaliyetlerin soykırım amacıyla yapıp yapılmadığı hakkında kesin kanaatte bulunmak doğru ve mümkün değildir.

Ermeniler I. Dünya savaşında komitelerin ve diğer devletlerin yönlendirmelerine ve imtiyazlarına karşı kayıtsız kalmamaktadır. Rusya'nın kendi içinde yaşayan Ermenileri, Osmanlı içinde yaşayanlardan ayrı bir konuma tabi tutması bunun en açık göstergesidir eğer bir ırkın imtiyazı söz konusu ise doğal olarak bütünün tabi tutulması gerekmektedir.

I. Dünya Savaşı sırasında Ermeniler hedeflerine ulaşmak için birçok faaliyette bulunmuş ve bu durum tüm doğallığıyla Osmanlı'yı zor duruma sürüklemiştir. Ermeniler bu dönemde isyan ve casusluk faaliyetleri dâhil olmak üzere birçok faaliyette bulunmuştur. Ermeniler bu dönemde Osmanlı'ya karşı savaşan güçlerin yanında yer almış ve bilinçli olarak silahlanmışlardır.

Ermenilerin silahlanması ve müttetiklerince silahlandırılması isyanlara yol açan temel etmenler arasında yer almaktadır. Bu nedenle bu bilinçli silahlandırma, karşıt güçler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ermenilerin, seferberlik halinde bitkin duruma düşmüş olan Osmanlı Devleti'ne yönelik gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler Türkler tarafından devletin varlığına ve halkın canına tehdit olarak algılanmıştır. Ermeniler ve müttefik devletlerarasında gerçekleşen gizli görüşmeler ve antlaşmalar önemli kanıtlar arasında yer almaktadır.

Ermeniler o dönemde Osmanlı Halkının zümresidir. Bu nedenle Osmanlı Hükümetinin düzen ve yaptırımlarına uyma yükümlülükleri vardır. Devletin ve Milletın canına, malına, kast eden çeteler hiçbir devlet tarafından kabul edilemez bir olgudur. Osmanlı Hükümetinin o dönemde bu halkı yok etmeye yönelik askeri önlemler yerine tehciri tercih etmesi ise iyi niyet göstergesi olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Akçam Taner (2010), 1915 Yazıları, İletişim Yayınları, İstanbul.

Akçora, Ergünöz, (2001), “Osmanlı Devleti Döneminde Ermeni İsyancıları”, Osmanlı’dan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Aktan Gündüz; Devletler Hukukuna Göre Ermeni Meselesi, Türkiye Günlüğü, Ankara, Kış 2001

ANA BİRİTANNİCA, (2005), C.2, Ana Yayıncılık, İstanbul.

Anadol, Cemal, (2001), Tarih Işığında Ermeni Dosyası, IQ Kültür Sanat Yayıncılık,

Anadol, Cemal-Abbasi, Nazile, Gizli Belgelerde Ermeni Terörü ve Basın yayın Organlarında 100 Soruda Ermeni Meselesi, Kuvayı Milliye Yayınları, İstanbul, 2000. Ankara.

Arman oğlu, Fahir, (1997), 19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), T.T.K. Basımevi,

Aydoğan, Erdal; İttihat ve Terakkinin Doğu Politikası, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.

Aydoğan, Erdal; Osman Karabıyık, Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünyü Bugünü, İstanbul, 1984.

Ayverdi, İlhan (2005), Misali Büyük Türkçe Sözlük, Redaksiyon- Etimoloji, Ahmet Topaloğlu, Cilt 2, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat.

Ayverdi, Semiha, (2005), Türkiye’nin Ermeni Meselesi, Kubbealtı Yayınları, İstanbul.

Babacan, Hasan, “Ermeni Tehcirini Hazırlayan Faktörler ve Tehcir”, Bal, İdris Çufalı, Mustafa, Düünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Nobel

Balcı Gökhan; Türkler Soykırım Yaptı mı? Truva Yayınları, İstanbul, 2007.

Bayur Yusuf Hikmet, Türk İnkılabı, İstanbul 1973.

Bektaş Hamza, Ermeni Soykırım İddiaları ve Gerçekler, T.C. Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Bursa 2001.

Birant, Mehmet Ali, Ermeni Terörü, İstanbul, 1982.

Çabuk, Vahid, (2003), Osmanlı Siyasi Tarihinde Sultan Abdülhamit Han, Emre Yayınları, İstanbul.

Çelik Hüseyin, “1915 Görgü Tanıklarınca Van ve Çevresinde Ermeni Olayları”, Eğitim Dergisi, MEB Yay. Sayı: 38, Nisan 2003.

Dabağyan, Levon Panos, (2001), Sultan Abdülhamit Han ve Ermeni Meselesi, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

Daşimend İsmail Hami, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, IV, 332.İstanbul.

Doğan, İlyas, Devletler Hukuku, Ankara, Seçkin, 2008.

Edward Dariaul, Şark Meselesi, Çev. A. Hafız, İstanbul 1328.

Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, Ankara 1962, III, 131.

Erdal Aydoğan, İttihat Ve Terakki nin Doğu Politikası, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005, S. 355; İbrahim Kaya, Uluslararası Hukukta Soykırım, Ermeni Araştırmaları I. Türkiye Kongresi Bildirileri, Ankara, 2003, C. I.

Erhan, Çağrı. Türk - Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri.1. Basım. Ankara: İmge Yayınları, 2001

Gezgin Suat, “Ermeni Soykırım Yasası Bağlamında Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Değerlendirilmesi” , 2008

Goston Gaillard, Türk-Ermeni Sorunu , (Çev. Nuri Bilgin), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu Yayınları, İzmir,2003.

Göyünç, Nejat, (2005), Türkler ve Ermeniler, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Günay Bekir, Ermeni Tehciri İzmit (1914-1920), Ankara, 2002.

Gürün, Kâmuran, (2010), Ermeni Dosyası, 10. Baskı, Remzi Kitapevi, İstanbul:11

Halaçoğlu, Ahmet, (2005), 1895 Trabzon Olayları ve Ermenilerin Yargılanması, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul

Halaçoğlu, Ahmet, (2007), Bir Ermeni'nin İtirafı (1895 Maraş ve Zeytin Olayları), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Hallaçoğlu Yusuf, Ermeniler; Sürgün ve Göç, TTK Basımevi, Ankara, 2004.

Hocaoğlu Mehmet; Arşiv Belgeleriyle Tarihte Ermeni Meselesi ve Ermeniler, Er-Tu Matbaası, İstanbul 1976.

International Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic Volume 9/1 Winter 2014, Ankara-Turkey

İlter, Erdal, (2000), "Taşnak Partisi'nin Ermeni İsyanlarındaki Rolü (1892-1914)", Yüzyıla Girerken Tarihe Dostça Bakış: Türk Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.

Kantarıcı Şenol, "Tarihi Boyutuyla Ermeni Sorunu: Başlangıçtan Lozan'a", Ermeni Sorunu El Kitabı (Genişletilmiş İkinci Baskı), Ed. Şenol Kantaracı, Kamer Kasım, İbrahim Kaya ve Sedat Laçiner, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Karaca kaya, Recep, (2005), Ermeni Meselesi Kronoloji ve Kaynakça, Gök kubbe Yayınları, İstanbul.

Kara Yumak, Ömer, (2007), Ermeniler Ermeni İsyanları Ermeni Katliamları, Vadi Yayınları, Ankara.

Kaya İbrahim Kaya, Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim, Yıl 4, S. 38, M.E.B. (Özel Sayı), Ankara, Nisan 2003.

Kılıç Davut,2014, Rus General Mayewski'nin Raporuna Göre Van-Bitlis Vilayetlerinde Ermenilerin Sosyal-Dini Yapısı ve Ermeni Meselesinin Gelişimi,

Kılıç Davut; "İstanbul Ermeni Patrikhanesi'nin Bağımsızlık Hareketlerine Yönelişi", Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2001.

Kırzioğlu, Fahrettin “Selçuklulardan Önce Armenia’ya /Yukarı Eller’e Hâkim Olanlar (MÖ- IV-M.S.1062)” , Türk Tarihinde Ermeniler, İzmir, 1983.

Koçaş Sadi, Tarihte Ermeniler ve Türk-Ermeni İlişkileri, İstanbul, 1990.

Kodaman Bayram, “Fransız Arşiv Belgelerine Göre Erzurum-Van-Sivas Vilayetlerinde Ermeni Nüfusu”, Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, Yay. Haz. : Şenol Kantarcı ve Diğerleri, Asam- Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayını, C. 1, B. 1, Ankara 2003.

Kodaman, Bayram, (2003), Türkler-Ermeniler ve Avrupa, Süleyman Demirel Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Isparta.

Konukçu, Enver: “Osmanlılar ve Milleti Sadıktan Ermeniler”, Osmanlı 4, Editör: Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara: 1999

Kundakçı, Hasan, (2006), Emperyalizmin Maşası Ermeniler, Alfa Yayınları, İstanbul.

Küçük Cevdet, Osmanlı Diplomasisinde Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışı: 1878-1897, İstanbul, 1984.

Laçiner, Sedat, (2002), “Ermeni İddiaları ve Terör”, Ermeni Sorunu El Kitabı, Asam Ermeni Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Lorren, Michael B. Power, Faith, And Fantasy: America İn The Middle East1776 To The Present. 1. Basım. London: Norton, 2008.

Mazıcı, Nurşen. Uluslararası Rekabette Ermeni Sorununun Kökeni 1878 - 1920. 2. Basım. İstanbul: Pozitif Yayınları, 2005.

Mead Edward Earle; Bağdat Demiryolu Savaşı, Çev. K. Yargıcı, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1971.

Özkan Zafer, Tarihsel Akış İçerisinde Terörden Politikaya Ermeni Meselesi, İstanbul: Baskı Er Ofset San. 2001.

Richard Hovannisian; Armenia On The Road To Independence, University Of California Press, 1967.

Sander Oral, Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü: Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme, 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2004.

Saray Mehmet, Milli Mücadele Yıllarında Atatürk'ün Sovyet Politikası, Veli Yayınları, İstanbul, 2005.

Selvi, Haluk, (2004), Birinci Dünya Savaşından Lozan'a Ermeni Sorunu, Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Sakarya.

Sezgin Mahmut Niyazi, Ermenilerde Din, Kimlik ve Devlet, Ankara, 2005.

Süslü, Azmi (1990); Ermeniler ve 1915 Tehcir Olayı. Ankara: Yüzüncü Yıl Üniversitesi Rektörlüğü

Süslü, Azmi, (1995), Türk Tarihinde Ermeniler, Kars Kafkas Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, Ankara.

Şaşmaz, Musa, (2001), "Ermeniler Hakkında Reformların Uygulanması", Osmanlı'dan Günümüze Ermeni Sorunu, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Şimşir, Bilal. Ermeni Sorunu (1774-2005). 2. Basım. Ankara: Bilgi Yayıncılık, 2005.

Ural, Gültekin, Tarihin Işığında Ermeni Dosyası, İstanbul, Kamer Yayıncılık.1998

Uras Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, 2. Baskı, Belge Yayınları 1987.

Ülman A. Haluk, I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, 3. Basım, Ankara: İmge Kitabevi, 2002.

Vardan Parsamyan, İstoriya Armyanskogo Naruda 1801-1900 G, Erivan, Haystan Yayınevi, 1972.

Yavuz Ercan, Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları, MEB Yayınları, Ankara 2002.

Yavuz, Fikret'tin, (2006), "Ermeni Meselesinin Ortaya Çıkışında Rusya Faktörü", Geçmişten Günümüze Ermeni Sorunu ve Avrupa, Sakarya Üniversitesi

Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Merkezi Yayınları, Sakarya. Yayıncılık, Ankara Haziran,2003.

Yetişkin Mehmet, “Ermeni Meselesi ve İngilizler ‘in Ermeni Politikası”, Hoşgöründen Yol Ayrımına Ermeniler, Yay. Haz.: M. Metin Hülagü ve Diğerleri, C.3, Erciyes Üniversitesi Yayını, 2009.

Yıldırım Cemal, Belgelerle Ağrı’da Ermeni Mezalimi, İstanbul 2002.

Yıldırım Hüsamettin, Ermeni İddiaları ve Gerçekler, Sistem Ofset Yayınları, Ankara, 2000.

Yıldırım Hüsamettin, Rus-Türk-Ermeni Münasebetleri, Kök Yayınları, Ankara, 1990.

EK – 1: Ermeni Sorunu Genel Terminolojisi

Ermeni sorununa bir süreç ekleyecek olursak tarih sırasına göre şunlardan bahsedilebilir;

-1022 Ermeni topraklarının İmparator II. Basileios tarafından Bizans topraklarına katılması üzerine 40 bin Ermeni Anadolu'ya sürgün edildi.

-1046 Ermeni hanedanları Bizans İmparatoru IX. Konstantin tarafından katledilerek yok edildi.

-1054 Sultan Tuğrul Bey döneminde Selçuklulara bağlanan Ermenilere özerklik verildi

-1098 Ermeniler Haçlılarla işbirliği yaptılar.

-1461 Fatih Sultan Mehmet, Bursa'daki Ermeni Piskoposu Hovakim'i (Ovakim) İstanbul'a getirterek kendisine Patrik unvanını verdi ve Ermenilere birçok haklar tanıdı.

-1567 Türk matbaasının kurulmasından 160 yıl kadar önce Venedik'te matbaacılık eğitimi görmüş olan Sivashlı Apkar adındaki bir papaza İstanbul'da bir Ermeni matbaası açması için izin verildi.

-1790 İlk resmi Ermeni Okulu, Amira Miricanyan ve Şnork Mığırđıç tarafından Kumkapı Fıçıcı Sokak'ta kuruldu.

-1823 Artin Bezciyan adlı Ermeni, Kumkapı'da Bezciyan Okulu'nu kurdu.

-1824 Patrik Karabet, Ermenice gramer okutan Kumkapı Okulu'nu Patrikhane'nin himayesine aldı.

-1853 (22 Ekim) Ermeni Maarif Komisyonu kuruldu.

-1876 Kurulan Mecliste Ermeni milletvekilleri de katıldı.

-1877 (7 Aralık) Ermeni Milli Meclisi, Ermeni halkının askere yazılarak savaşa katılma kararını aldı.

-1878 (13 Nisan) İstanbul Ermeni Patriği Nerses, İngiltere Dışışleri Bakanı Salisbury'ye gönderdiği muhtırada, Türklerle beraber yaşayamayacaklarını bildirir.

-13 Temmuz Berlin Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya, Osmanlı Ermenileriyle ilgili 61. madde eklendi.

-3 Ağustos İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Salisbury, İstanbul Büyükelçisi Layard'a gönderdiği talimatta, Osmanlı Hükümeti'nin Doğu'da reformlara başlaması gerektiğini bildirdi.

-1890 (20 Haziran) Erzurum İsyanı ,(Temmuz) Kumkapı Nümayişi, Birinci Sason İsyanı

-1892 - 1893 Merzifon, Kayseri, Yozgat isyanları

-1895 (30 Eylül) Babıâli olayı, Kasım ayında, Ermenilerin Maraş'ta isyan teşebbüsü

-1896 30 Ekim İstanbul'da Ermeni eylemi ,(1 Haziran) I. Van isyanı ,(26 Ağustos) Osmanlı Bankası Olayı

-1902 Ermeni dilcilerden H. Acaryan, "Ermeni Dili'ne Türk Dili'nin Tesiri ve Ermenilerin Türkçe 'den Aldıkları Sözcükler" adında bir eser yazdı.

-1904 İkinci Sason isyanı

-1905 (21 Temmuz) Yıldız Camii'nde, Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'e suikast teşebbüs

-1908 Ermenilerin Jamanak adlı gazetesi yayın hayatına başladı. İkinci Meclis açıldı ve Ermeni komitecilerden bazıları Millet Meclisi'ne girdi.

-1909 (14 Nisan) Adana'da Ermeni isyanı

-1915 (15 Nisan) II. Van İsyanı ,(24 Nisan) Osmanlı Devleti aleyhinde faaliyette bulunan Ermeni komiteleri kapatıldı. Bu komitelerin idarecilerinden 2345 kişi tutuklandı.(3 Mayıs) Ermeniler Van'da büyük bir katliama giriştiler.(27 Mayıs) Yer Değiştirme (Tehcir) Kanunu çıkarıldı.

-1918 (1 Şubat) Ermeni komitacı Arşak, Bayburt'ta katliam yaptı.(25 Nisan) Ermeni komitacılar, Kars'ın doğusundaki Subatan köyünde 750 Müslüman'ı katletti.(1 Mayıs) Ermeni komitacılar, Kars'ta, aralarında çocukların da bulunduğu 60 Müslüman'ı katletti.

- 1919 (20 Kasım) Osmanlı bürokrasisinde üst düzeyde görev yapan Bogos Nubar Paşa ve Şerif Paşa, Ermeni-Kürt bağımsızlık belgesini imzaladılar.
- 1920 (12 Ocak) 450 kişilik Ermeni süvari birliği, Antep'in Arap dar köyünde Müslümanlara işkence yaptı. (3 Aralık) Gümrü Anlaşması imzalandı.
- 1921 (15 Mart) Talat Paşa, Berlin'de Ermeniler tarafından katledildi.(6 Aralık) Sait Halim Paşa'yı Ermeniler Roma'da katletti.(16 Mart) Moskova Anlaşması imzalandı.(18 Mart) Ermeni Misak Torlak yan, Azerbaycan İçişleri Bakanı Cevanşir Han'ı, Tepebaşı'ndaki Pera Palas Oteli önünde öldürdü.(13 Ekim) Kars Anlaşması imzalandı.
- 1922 (22 Temmuz) Cemal Paşa, Tiflis'te Ermeniler tarafından katledildi.
- 1923 Ermeni asıllı Münib Boya, Van milletvekili olarak meclise girdi.(24 Temmuz) Lozan Anlaşması imzalandı